

Ženski politički aktivizam u Crnoj Gori

Istraživanje javnog mnjenja

Oktobar 2021. godine

Osnovne informacije

Naziv: DeFacto Consultancy

Adresa: 8. marta 55, 81000 Podgorica, Montenegro

Telefonski broj: +382 69 61 77 61

E-mail: office@defacto.me, stevan@defacto.me

Web stranica: www.defacto.me; msslab.defacto.me

Istraživanje je dio projekta Vestminsterske fondacije za demokratiju u Crnoj Gori.

Napomena:

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Vestminsterske fondacije u Crnoj Gori. Svi pojmovi upotrijebljeni u istraživačkom radu u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Sadržaj

Metod i podaci.....	2
Uzorak.....	2
Teren	3
Kontrola kvaliteta podataka.....	3
Rezultati istraživanja.....	4
Ispitivanje nivoa aktivizma i učešća u javnom životu	4
Okolina i porodica.....	14
Percepcije o mogućnostima uključivanja u javni život	19
Zaključci.....	32
Aneksi	34
Aneks 1 - Vodič za fokus grupe	34
Aneks 2 - Profil učesnica fokus grupe	35

Metod i podaci

Istraživačka agencija De Facto Consultancy sprovedla je, za potrebe Vestminsterke fondacije za demokratiju u Crnoj Gori, istraživanje o percepcijama vezanim za aktivizam žena u Crnoj Gori u septembru 2021. godine. Glavni cilj istraživanja je ispitivanje uticaja na formiranje stavova prema učešću žena u javnom životu i politici, te utvrđivanje uloge porodice u kreiranju stavova mlađih žena ka društvenoj i političkoj participaciji. Konačno, istraživanje se bavi i percepcijom ispitanica prema mogućnostima uključivanja u različite segmente javnog života. Ciljna populacija istraživanja bile su žene starosti od 20 do 55 godina.

Rezultati mogu poslužiti kao **prikaz stavova u jednom vremenskom trenutku**, odnosno septembru 2021. godine. Naravno, oni se mogu posmatrati i kao bazična studija koja u budućnosti može prerasti u longitudinalno istraživanje, što bi omogućilo praćenje trendova i promjena stavova građanki Crne Gore o istraživanim temama.

Izvještaj je kreiran na osnovu upitnika o kojem će biti riječi nešto kasnije, te je podijeljen u **pet poglavlja**. Pored uvoda u kojem su date informacije o korišćenom metodu i prikupljenim podacima, nalazi su sistematizovani u poglavlja – „**Ispitivanje nivoa aktivizma i učešća u javnom životu**“ u kome su predstavljeni podaci o nivou uključenosti ispitanica, što kroz građansko što političko djelovanje, „**Okolina i porodica**“ gdje smo ispitivali uticaje okoline, odrastanja i porodice ispitanica na njihov građanski i politički angažman. Nadalje, poglavljje „**Percepције о могућностима uključivanja u javni život**“ ispituje stavove ispitanica o prilikama u društvu koje ih ohrabruju ili obeshrabruju da se uključe u javni život. Konačno, poglavljje „**Zaključci**“ pruža pregled najznačajnijih nalaza samog istraživanja.

U cilju sprovođenja kompleksnije analize, u izvještaju neće biti predstavljene samo osnovne frekvencije odgovora ispitanika – varijable će biti ukrštene prvenstveno sa glavnim socio-demografskim karakteristikama (pol, starost, nivo obrazovanja, visina prihoda i region u kome ispitanici žive itd.) kako bi pronašli razlike između specifičnih demografskih grupa. Ukoliko budu postojale, statistički relevantne razlike će biti predstavljene i prokomentarisane. Dodatno, u izvještaju se nalaze i ukrštanja sa drugim karakteristikama i odgovorima ispitanica, što sve ima za cilj dublju i sveobuhvatniju analizu.

Uzorak

Kvantitativno istraživanje javnog mnjenja sprovedeno je isključivo sa ženama i to na uzorku od **1006 ispitanica starosti od 20 do 55 godina**, reprezentativnom za Crnu Goru. Istraživanje je sprovedeno uz upotrebu **CAPI** (Computer Assisted Personal Interviewing) **tehnike**.

Sama stratifikacija prilikom procesa definisanja uzorka sprovedena je u dva koraka. U prvom koraku, opšta populacija Crne Gore podijeljena je u **tri stratumata** koji odgovaraju geo-ekonomskim regijama u Crnoj Gori (sjever, centar i jug). U drugom koraku, biračka mjesta u okviru stratumata podijeljena su u tri grupe: velika, srednja i mala, pri čemu su se domaćinstva u kojima se istraživanje sprovodilo birala na ovom nivou. Odabir domaćinstva u kojem se, u okviru uzoračke jedinice, sprovodilo istraživanje vršen je **random walk** metodom. Kao ispitanici birane su **samo osobe ženskog pola**. Ukoliko je u domaćinstvu bilo više osoba datih karakteristika, birana je ona koja je **posljednja slavila rođendan**, čime je osiguran nasumičan izbor ispitanica.

Pored kvantitativnog, istraživanje je sadržalo i **kvalitativni dio**. Naime, sa ženama iz sve

tri geo-ekonomiske regije Crne Gore sprovedene su fokus grupe, jedna grupa po regiji. Cilj fokus grupe nije da kvantifikujemo, već da razumijemo probleme. Korisnicima ovog izvještaja preporučujemo da stavove učesnica fokus grupe čitaju uz potpunu svijest o kontekstu u kojem su prikupljeni podaci i o prirodi samih podataka. U tom smislu želimo da naglasimo da su informacije koje smo prikupili tokom grupnih razgovora stavovi, mišljenja, uvjerenja, ocjene i utisci djevojaka i žena sa kojima smo razgovarali. Ovi lični prikazi nisu nužno u potpunoj mjeri usklađeni sa činjenicama na terenu. Opet, svrha ovog dijela istraživanja je da pruži dubinsko znanje ne samo o tome kako akteri vide određene događaje ili politike, već i zašto.

Svaka od fokus grupe sadržala je 6 do 8 učesnica, različitih socio-demografskih karakteristika. Fokus grupe su sprovedene online putem, uz upotrebu Zoom aplikacije. Svaka od fokus grupe trajala je oko 120 minuta, a sprovedene su na osnovu vodiča koji se temeljio na upitniku upotrebljenom za kvantitativno istraživanje.

Upitnik za kvantitativno istraživanje kreiran je u saradnji sa predstavništvom Vestminsterske fondacije za demokratiju u Crnoj Gori, a sastojao se iz nekoliko cjelina:

- Mjerenje nivoa građanske i političke participacije ispitanica,
- Ispitivanje uticaja,
- Uloga porodice u formiranju stavova prema javnom životu,
- Percepcije prilika za uključivanje u javni život,
- Informisanje,
- Demografija,

Teren

Terenski dio istraživanja sproveden je u periodu od 14. septembra do 1. oktobra 2021. godine.

Ispitanici su anketirani lično, uz upotrebu CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) tehnike. Softver koji se koristi u istraživanju funkcioniše istovremeno i online i offline, što anketaru omogućava bolje snalaženje u otvorenom prostoru gdje internet konekcija često nije dostupna. Softver automatski mjeri trajanje svakog pitanja što predstavlja dodatni vid kontrole.

Kontrola kvaliteta podataka

Projektni tim je upotrijebio sljedeće mjere u cilju obezbjeđivanja kontrole podataka:

- Komunikacija sa anketarima na dnevnom nivou: koordinatorka terena je kontaktirala anketare svakoga dana i razgovarala o stanju na terenu, potencijalnim problemima sa kojima se anketar suočava i planovima za sljedeći radni dan,
- Telefonska kontrola 20% uzorka – koordinatorka terena je pozvala 200 ispitanica kako bi sa njima provjerila da li su učestvovali u anketi,
- Provjera dužine intervjeta: CAPI softver automatski bilježi dužinu trajanja svakog intervjeta. Koordinator terena briše sve ankete koje traju kraće od 80% unaprijed obračunatog trajanja jednog intervjeta,
- Logička kontrola svakog unesenog upitnika: koordinatorka terena čita odgovore i provjerava da li su konzistentni.

Rezultati istraživanja

Kao što je prethodno napomenuto, rezultati istraživanja sistematizovani su u poglavlja – „Ispitivanje nivoa aktivizma i učešća u javnom životu” u kome su predstavljeni podaci o nivou uključenosti ispitanica, što kroz građansko što političko djelovanje, „Okolina i porodica” gdje smo pokušali dati odgovore na određena pitanja povezana sa mogućim uticajima okoline, odrastanja i porodice ispitanica na njihov građanski i politički angažman. Nadalje, poglavljje „Percepcije o mogućnostima uključivanja u javni život” ispituje stavove ispitanica o prilikama u društvu koje ih ohrabruju ili obeshrabruju da se uključe u javni život. Konačno, poglavljje „Zaključci” pruža pregled najznačajnijih nalaza samog istraživanja.

Izvještaj je koncipiran tako da se nalazi iz **kvantitativnog dijela istraživanja** prepliću sa **nalazima iz kvalitativnog dijela**, odnosno fokus grupa, te je potrebno imati na umu određenu distinkciju. Naime, *ispitanicama* nazivamo učesnice koje su učestvovali u kvantitativnom dijelu istraživanja, odnosno koje su radile anketu na terenu. Sa druge strane, *sagovornicama* nazivamo učesnice fokus grupe, odnosno one žene koje su učestvovali u kvalitativnom dijelu istraživanja.

Dodatno, valja naglasiti da je istraživački tim, u cilju boljeg prikaza podataka, vršio određene **intervencije unutar citata** koji prenose stavove i uvjerenja sagovornica. Ovo se manifestuje skraćivanjem određenih citata, kao i naglašavanjem i podvlačenjem određenih segmenata. Naime, ne oslikava se nužno naglasak samih sagovornica, već se radije oslikava namjera istraživača da naglase određene koncepte.

Ispitivanje nivoa aktivizma i učešća u javnom životu

O aktuelnim političkim dešavanjima svakodnevno se informiše 27.8% ispitanica, 17.4% nekoliko puta sedmično, dok 8.1% jednom nedjeljno.

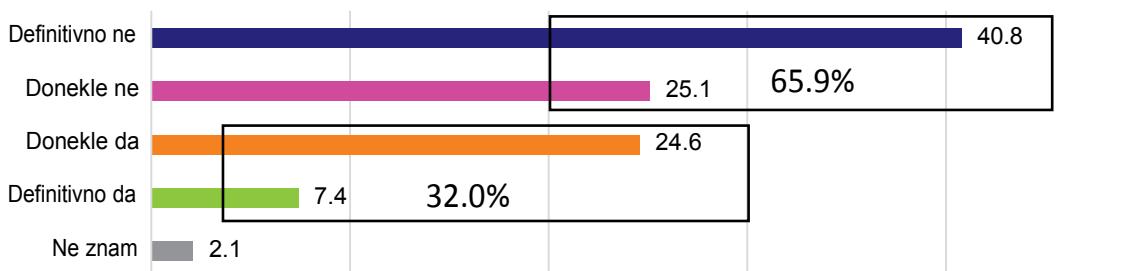
Kada je u pitanju članstvo u političkim partijama, skoro petina ispitanica (19.8%) jesu članice političke partije, 11.7% je bilo nekada (ali više nije), dok 65.0% ispitanica nikada nisu bile članice političke partije.

Prvo, uvodno pitanje, dalo je mogućnost ispitanicama da izvrše samoprocjenu, odnosno da odrede u kojoj mjeri bi sebe opisale kao politički aktivnu građanku.

Kumulativno, **skoro trećina** ispitanica sebe vidi kao definitivno ili donekle politički aktivnu građanku – 32.0%. Sa druge strane, preko **tri petine** ispitanica je ocijenilo da sebe **ne smatraju politički aktivnim** – 40.8% definitivno ne smatra, dok 25.1% donekle ne smatra.

Dodatno, **kumulativno skoro dvije petine** ispitanica sa sjevera (39.1%) je opisalo sebe kao politički aktivne, u poređenju sa 34.9% ispitanica sa juga, kao i 25.5% ispitanica iz centralne regije.

Za razliku od regije u kojoj ispitanice žive, statistički značajne razlike u pogledu njihovih prihoda, obrazovanja i starosti nijesu prisutne.

Grafik 1: Da li biste sebe opisali kao politički aktivnu građanku? (N: 1006)

Sagovornicama koje su učestvovale u fokus grupama postavili smo pitanje o tome **šta za njih znači aktivizam**. Najčešći opis koji se pojavljuje jeste učešće u donošenju odluka, te šansa da se utiče na određene promjene.

“Za mene je aktivizam neka šansa da se izbore osoba za temu koja je njoj bitna, bilo da je nemetne kao agendu, bilo da učini nešto malo konkretnije i da popravi stvari ili da ih skrene u pravcu u kojem bi ona željela da idu.“

(N5, Podgorica, 21, SSS, Nezaposlena)

“Za mene sam taj pojam aktivizam znači aktivno učešće u nekoj sferi života (...) generalno način na koji možemo da pospiješimo, unaprijedimo kvalitet života prije svega nas, da poboljšamo neki svoj položaj a samim tim i da aktivno učestvujemo u donošenju nekih promjena odluka koje se tiču prije svega društva sredine u kojoj živimo zakona nekog ili bilo na neki način damo svoje učešće da se nešto promjeni (...).”

(N3, Mojkovac, 33, BA, Nezaposlena)

Većina sagovornica, iz sve tri fokus grupe, naglasila je da za njih aktivizam **počinje od sitnica u svakodnevnom životu**, što kroz pomaganje na nivou lokalne zajednice, pomaganje ugroženim grupama, zalaganje za njihove interese, te najsitnije stvari kao što je svakodnevna briga o životnoj sredini.

“(...) to jeste aktivizam znači sve to neko naše angažovanje sve nešto što je van neke privatne sfere, znači svaki naš uticaj doprinos da počnemo od najsitnijih sitnica nešto gdje se ljudi angažuje u okviru ili neke pomoći u nekoj školi ili mjesnoj zajednici ili radu i saradnja u nekim nevladinim organizacijama (...)“

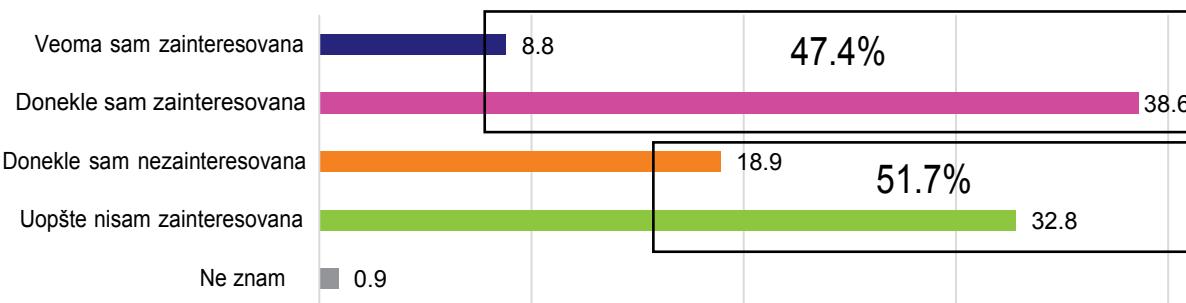
(N1, Bijelo Polje, 53, VSS, Zaposlena)

Ispitanicama smo postavili pitanje koliko ih politika zanima, gdje je kumulativno **47.4%** njih ocijenilo da ih **veoma ili donekle interesuju politika i politička dešavanja**, dok je nešto **više od polovine** ispitanica objasnilo da ih politika i politička dešavanja ne interesuju – **51.7%**.

Ispitanice **visokog stepena obrazovanja** su češće zainteresovane za politiku – **56.4%**, kao i 52.5% ispitanica niskog stepena obrazovanja, dok ispitanice sa srednjim obrazovanjem pokazuju najmanje interesovanje (42.6%).

Svaka druga ispitanica sa sjevera je ocijenila da je u potpunosti ili donekle zainteresovana za politiku, kao i 47.7% ispitanica sa juga, te 45.1% iz centralne regije.

Statistički značajne razlike u pogledu starosti i visine prihoda ispitanica ne postoje.

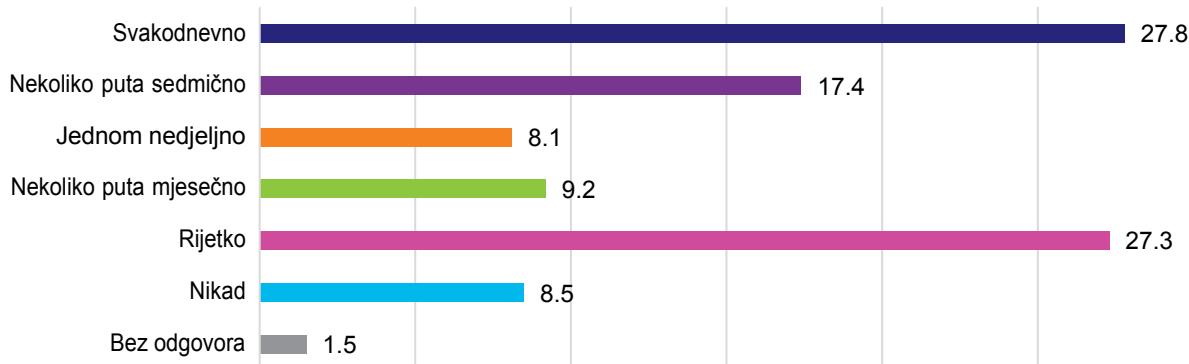

Grafik 2: Koliko biste rekli da Vas zanima politika? (N: 1006)

Kada je u pitanju informisanje o aktuelnim političkim dešavanjima, **27.8% ispitanica se svakodnevno informiše o istim**, 17.4% nekoliko puta sedmično, dok 8.1% jednom nedjeljno. Sa druge strane, 27.3% ispitanica se rijetko informiše, dok 8.5% to nikada ne čini.

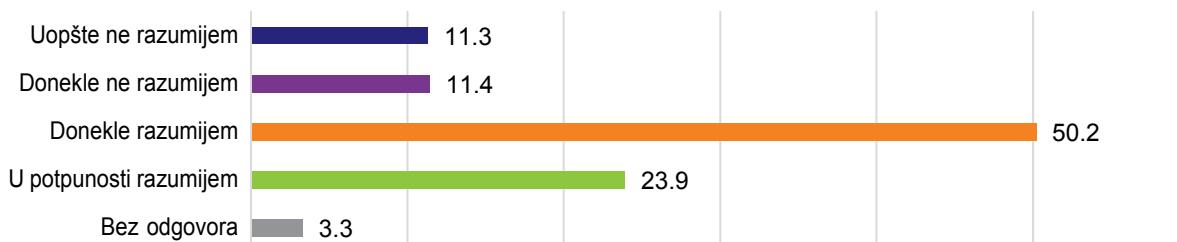
Statistički značajne razlike postoje u odnosu na niz socio-demografskih karakteristika.

Naime, **31.2% ispitanica starosti od 36 do 55 godina se svakodnevno informiše**, dok je to slučaj sa 23.7% onih starosti od 20 do 35 godina. Primjećujemo i pozitivnu korelaciju kada je u pitanju obrazovanje i prihodi ispitanica – što su ispitanice obrazovanije i što su im prihodi veći, to se one češće informišu o aktuelnim političkim dešavanjima. Kada su u pitanju regionalne razlike, nešto više od trećine ispitanica iz centralne regije se svakodnevno informiše, što je slučaj i s 26.8% onih sa juga, te 20.3% iz sjeverne regije.

Grafik 3: Koliko često se informišete o aktuelnim političkim dešavanjima? (N: 1006)

Dodatno, ispitanice smo pitali i u kojoj mjeri razumiju aktuelna politička dešavanja. Naime, svaka druga ispitanica je pojasnila da donekle razumije trenutne događaje, dok njih 23.9% u potpunosti razumije. Pozitivnu korelaciju primjećujemo u odnosu na obrazovanje ispitanica – što su ispitanice obrazovanije to u većoj mjeri ocjenjuju da razumiju aktuelna dešavanja. Dodatno, trenutna dešavanja u potpunosti razumije 31.9% ispitanica iz centralne regije, kao i 19.5% sa sjevera, te 14.8% iz južne regije.

Grafik 4: U kojoj mjeri razumijete aktuelna politička dešavanja u Crnoj Gori? (N: 1006)

Sljedeće pitanje bilo je vezano za **mjere političke participacije** ispitanica. Naime, ispitanicama smo postavili niz aktivnosti za koje je bilo potrebno da ocijene da li su u toku posljednje tri godine uzele učešća u nekima od njih. Očekivano, najviše učešća su ispitanice uglasile u glasanju na izborima (87.1%), dok su dvije petine barem jednom potpisale peticiju. Nadalje, svoje mišljenje i stavove na društvenim mrežama podijelilo je 30.2%, dok je četvrtina ispitanica učestvovala u protestima i sličnim aktivnostima.

Učešće u navedenim aktivnostima se razlikuje s obzirom na socio-demografske odlike ispitanica.

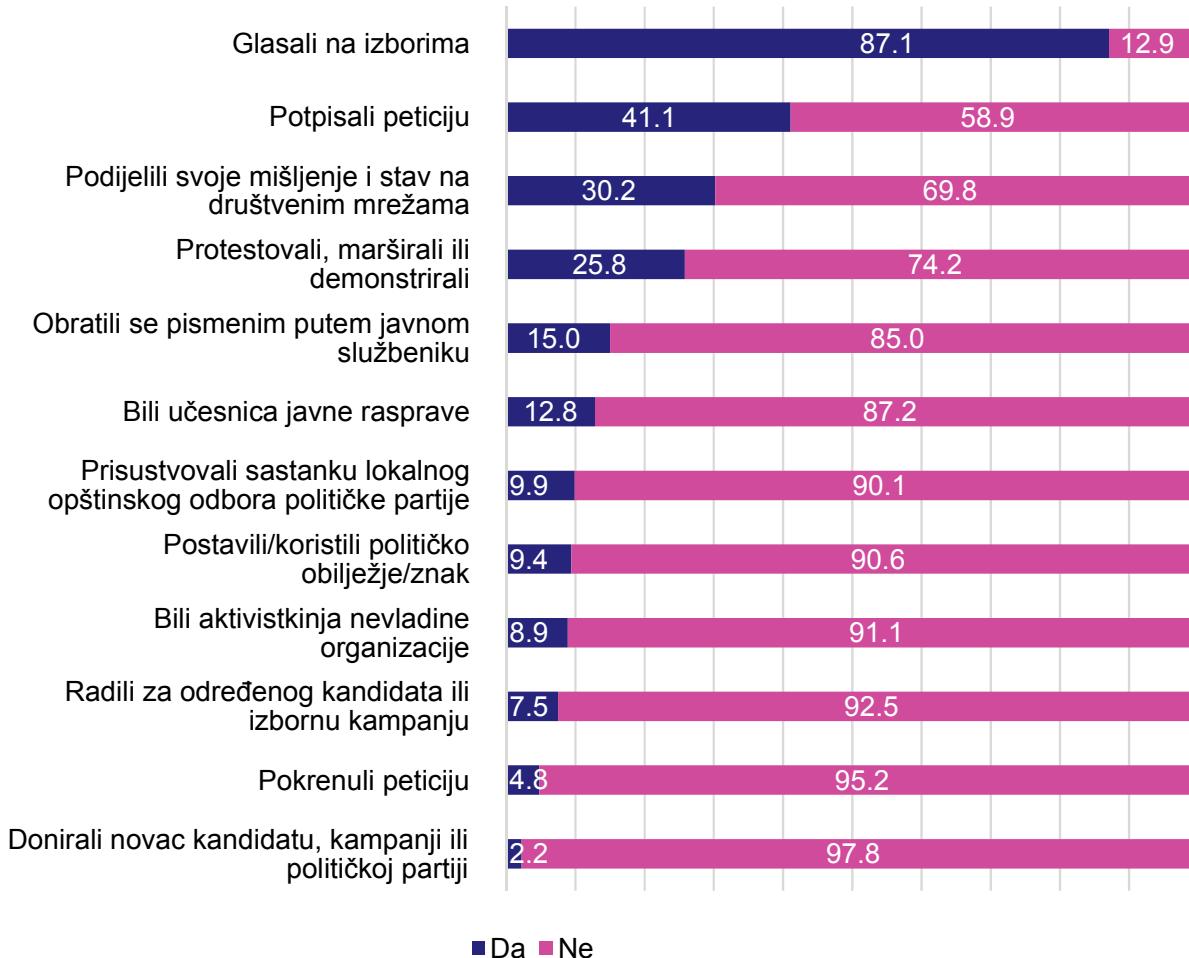
Kada je u pitanju **glasanje na izborima**, primjećujemo pozitivnu korelaciju u odnosu na nivo obrazovanja ispitanica, te što je veće obrazovanje ispitanica to su češće ocjenjivale da su uglasile na nekim izborima. Dodatno, ako pogledamo od juga ka sjeveru zemlje, i tu primjećujemo pozitivnu korelaciju, te je tako najmanje ispitanica sa juga uglasalo

(82.4%), dok je najviše ispitanica sa sjevera zemlje izlazilo na izbore i glasalo u posljednje tri godine (90.1%).

Više od polovine visokoobrazovanih ispitanica (55.0%) potpisalo je neku vrstu peticije, kao i 35.9% ispitanica sa osnovnim obrazovanjem, te 34.2% ispitanica srednjeg obrazovanja. Dodatno, **skoro polovina ispitanica sa visokim primanjima (49.4%)** potpisala je peticiju, isto kao i 38.6% ispitanica sa niskim primanjima, i 35.8% onih sa srednjim nivoom prihoda.

Kada je u pitanju **dijeljenje stavova na društvenim mrežama**, i ovdje primjećujemo pozitivnu korelaciju u odnosu na obrazovanje ispitanica, odnosno ovakavom vidu društvene aktivacije i participacije najčešće pribjegavaju visokoobrazovane ispitanice.

Trećina ispitanica sa sjevera je **protestovala** (33.1%), kao i 27.1% ispitanica iz centralne regije, te 15.6% ispitanica sa juga. Primjećujemo i pozitivnu korelaciju kada je u pitanju obrazovanje ispitanica.

Grafik 5: Kada razmislite o prethodne tri godine, da li ste bili uključeni u sljedećim aktivnostima: (izuzet odgovor „ne želim da odgovorim“)
– N je redom: 989, 987, 986, 985, 985, 979, 982, 980, 984, 982, 977, 988

Kako bi na efikasniji način prikazali ostale razlike, od gore navedenih radnji kreirali smo kompozitnu varijablu¹ koja mjeri indeks političke participacije. Nova varijabla nastala

¹ Kompozitne varijable su obično dobar način da se složene ideje i koncepti prikažu u obliku nove, jedinstvene varijable. Kompozitna varijable stvaraju se kombinovanjem dvije ili više pojedinačnih varijabli. Budući da su izvedene iz pojedinačnih, jednodimenzionalnih varijabli, mogu pružiti novi, bogatiji uvid u podatke i razmišljanje ispitanika.

je tako što su ponuđeni odgovori² rekodirani na taj način da skor 0 označava da nisu učestvovale ni u jednoj od navedenih aktivnosti, dok skor 1 označava da su učestvovale u svim aktivnostima, odnosno ako rezultate posmatramo od 0 do 100%, uviđamo njihov nivo političke participacije.

Kada govorimo o **ukupnoj vrijednosti indeksa**, zabilježen je **skor od 0.21 na skali od 0 do 1**. Kada je riječ o pojedinim socio-demografskim potkategorijama, primjećujemo da postoji pozitivna korelacija kada je u pitanju regija, *odnosno ako posmatramo od juga ka sjeveru zemlje, to je indeks građanske participacije ispitanica veći*. Takođe, indeks građanske participacije kod ispitanica koje imaju višu ili visoku stručnu spremu (0.27) veći je u odnosu na one sa srednjim ili osnovnim nivoom obrazovanja (0.18).

Indeks građanske participacije		
		TOTAL
Starost	20-35 godina	0.22
	36-55 godina	0.20
Regija	Jug	0.18
	Centar	0.20
	Sjever	0.24
Prihodi	Niski prihodi	0.20
	Srednji prihodi	0.18
	Visoki prihodi	0.23
Nivo obrazovanja	Osnovna škola ili manje	0.18
	Srednja stručna spremu	0.18
	Viša i visoka stručna spremu	(0.27)

Tabela 1: Indeks političke participacije ukršten sa socio-demografskim varijablama

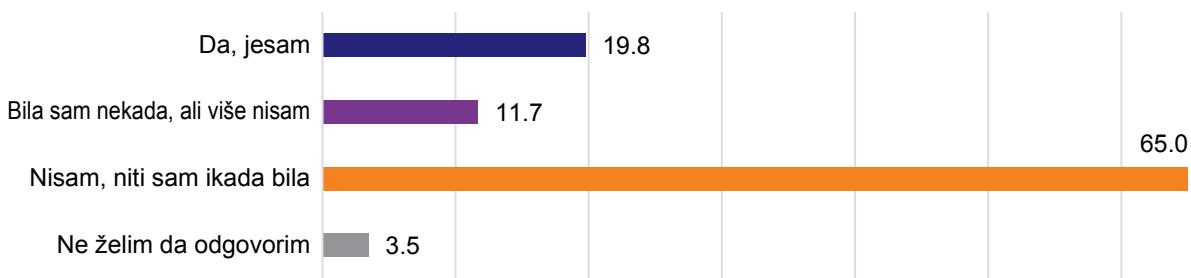
Kada je u pitanju članstvo u političkim partijama, *skoro petina ispitanica (19.8%) tvrdi da jesu članice političke partije*, 11.7% je bilo nekada, ali više nije, dok *65.0% ispitanica nikada nisu bile članice političke partije*. Ukoliko rezultate uporedimo sa istraživanjima koje je agencija DeFacto sprovela za potrebe NVO Građanska alijansa u toku 2015. i 2017. godine, vidimo *nastavak značajnog trenda rasta samoprijavljenog članstva* u političkim partijama³. Ovako visok nivo samoprijavljenog članstva može ukazivati na povećanu mobilizaciju crnogorskih građana te činjenicu da ispitanice pod „članstvom“ mogu podrazumijevati npr. visok nivo saglasnosti sa politikama njima bliske partije prije nego formalno članstvo izraženo kroz posjedovanje članske knjižice ili učešće u radu partijske organizacije.

Statistički značajne razlike primjećujemo kada je u pitanju starost ispitanica, te je tako nešto više od petine ispitanica starosti od 36 do 55 godina ocijenilo da su dio političke partije, dok je isti odgovor dalo 17.4% onih starosti od 20 do 35 godina.

² Isključujući odgovor “ne znam/bez odgovora”

³ U istraživanju posvećenom građanskoj participaciji u Crnoj Gori broj ispitanika koji je 2015. godine prijavio svoje članstvo u političkoj partiji bio je 11.7%, a 2017. godine taj broj raste na 15.4%. Vrijedi naznačiti da su ovi rezultati reprezentativni za cijelu (uključujući i mušku) populaciju Crne Gore. To dodatno ukazuje na značaj date promjene budući da važi (oboriva) pretpostavka da su žene rjeđe članice političkih partija u odnosu na muškarce. Više informacija o istraživanju iz 2017. godine dostupno je putem linka: <https://gamn.org/images/docs/cg/gradjanska-participacija-u-crnoj-gori-2017.pdf>

Dodatno, 21.5% ispitanica sa sjevera ima člansku karticu neke partije, kao i 21.3% ispitanica sa juga, te 17.9% iz centralne regije. Nekada, ali ne i više, člansku karticu je imalo 13.1% ispitanica sa sjevera, 12.1% iz centra, kao i 9.5% ispitanica iz južne regije.

Grafik 6: Da li ste članica političke partije? (N: 1006)

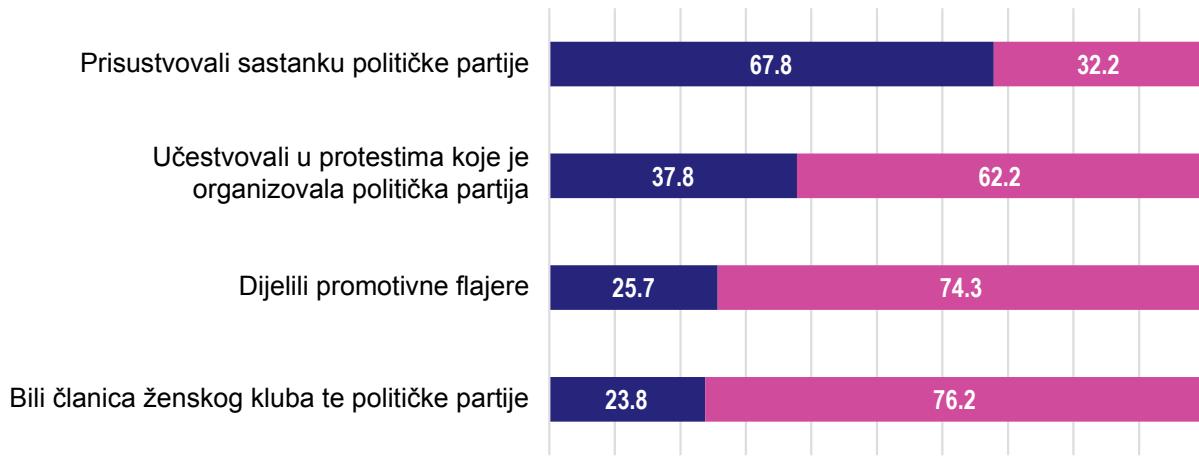
Interesantno je ukrstiti podatke o članstvu u političkim partijama i interesovanju za politiku. Naime, očekivali bismo da su ispitanice koje su članice političkih partija veoma ili bar donekle zainteresovane za politiku. Ipak, ukrštanjem ove dvije varijable saznajemo da je 82.4% samoprijavljenih članica neke političke partije iz našeg istraživanja veoma ili donekle zainteresovano za politiku. Preostalih 17.6% nisu zainteresovane, te se postavlja pitanje motivacije svake šeste članice političkih partija u Crnoj Gori ako to nije interesovanje za politiku.

Uvezši u obzir gore navedene činjenice, ne treba da čudi što je tek dvije trećine ispitanica koje tvrde da su članice političke partije, ili one koje su to nekada bile, barem jednom prisustvovalo sastanku političke partije, dok je skoro dvije petine učestvovalo u protestima koje je organizovala ta partija. Dodatno, nešto više od četvrtine ispitanica je dijelilo promotivne flajere partije, dok je njih 23.8% bilo dio ženskog kluba te političke partije.

Kada je u pitanju **prisustvovanje sastancima političke partije**, jednu statistički značajnu razliku primjećujemo kada je u pitanju obrazovanje ispitanica. Naime, primjećujemo **pozitivnu korelaciju**, te što su ispitanice obrazovanije to su češće prisustvovali ovakvim sastancima.

Promotivne flajere i letke određenog događaja partije dijelilo je 37.6% visokoobrazovanih, trećina niskoobrazovanih, kao i 18.2% ispitanica sa srednjim obrazovanjem. Takođe, ako uzmemo u obzir starost ispitanica, **37.8% ispitanica starosti od 20 do 35 godina jeste dijelilo flajere i letke**, dok je to činilo 18.9% ispitanica starosti od 36 do 55 godina. Ista je stvar i sa nešto više od trećine ispitanica sa sjevera, 27.2% ispitanica sa juga, te 18.0% ispitanica iz centralne regije.

Članstvo u ženskom klubu imalo je 35.0% visokoobrazovanih ispitanica, trećina niskoobrazovanih, te 16.7% ispitanica sa srednjim obrazovanjem. Dodatno, nešto više od trećine ispitanica starosti od 20 do 35 godina jeste ili je bilo dio ženskog kluba partie (34.2%), kao i 18.0% ispitanica starosti od 36 do 55 godina.

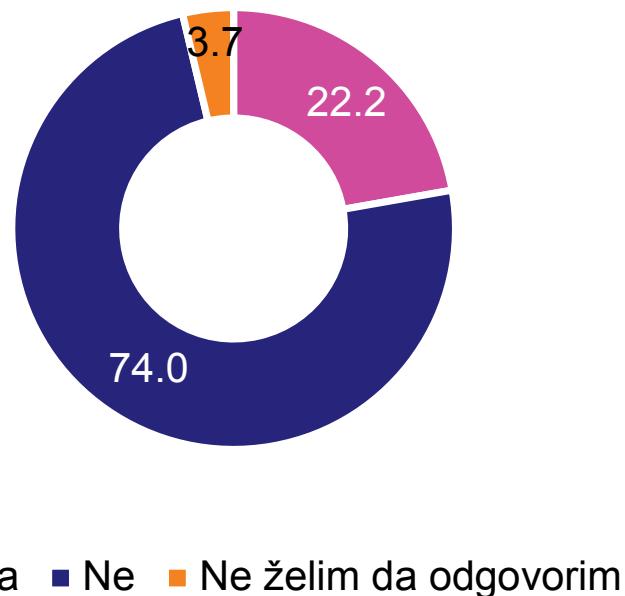

Grafik 7: Da li ste ikada: (samo ispitanice koje su trenutno ili su nekada bile članice političke partije) (N: 319)

Dodatno, ispitanice smo pitali da li ih je na bilo koji način neka politička partija, ili stranački kandidat kontaktirao u posljednjih 12 mjeseci. Njih 22.2% je pozitivno odgovorilo, dok 74.0% njih nije kontaktirano od strane partije. Dodatno, 3.7% ispitanica nije željelo da odgovori.

Statistički značajne razlike primjećujemo u pogledu obrazovanja, kao i regije iz koje ispitanice dolaze. Naime, 31.8% visokoobrazovanih ispitanica je kontaktirano u posljednjih 12 mjeseci, što je slučaj i sa 18.0% srednjeobrazovanih, te 12.5% onih sa niskim stepenom obrazovanja.

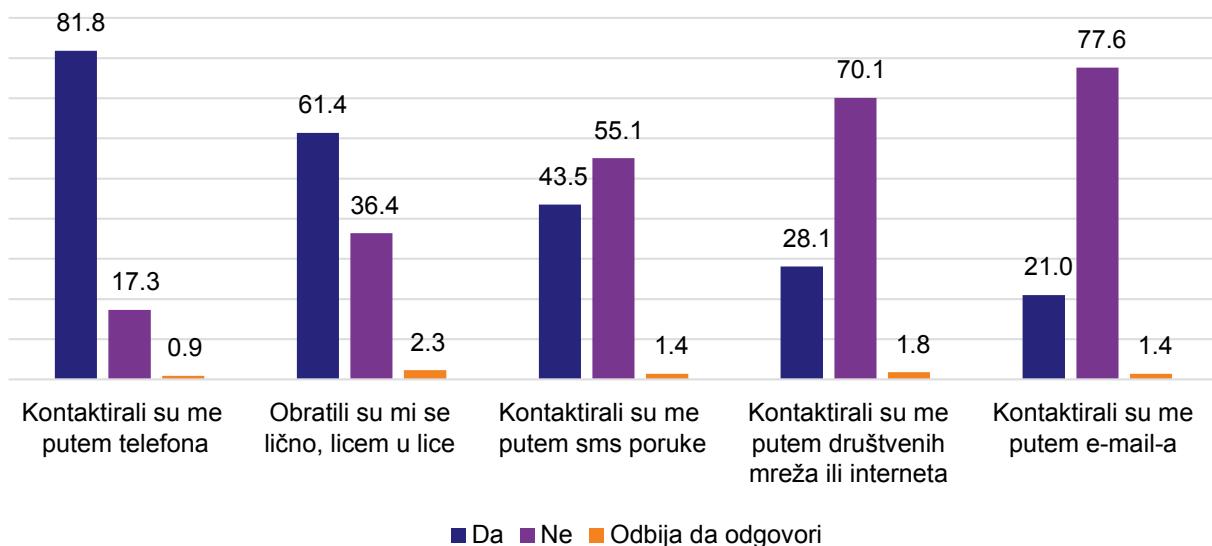
Dodatno, 27.7% ispitanica sa sjevera je kontaktirano od strane partije/kandidata, dok je to slučaj sa 24.0% ispitanica sa juga, kao i 17.7% onih iz centralne regije.

Grafik 8: Da li Vas je na bilo koji način kontaktirala politička partija ili stranački kandidat u posljednjih 12 mjeseci? (N: 1006)

Nadalje, ispitanice koje jesu bile kontaktirane, pitali smo da pojasne kojim sve putem. Najveći procenat ispitanica kontaktiran je putem telefona (81.8%), nešto više od tri petine je kontaktirano lično (licem u lice), dok je njih 43.5% kontaktirano putem poruke.

Putem društvenih mreža kontaktirano je 28.1% ispitanica, dok je najniži procenat onih koje su kontaktirane putem e-mail-a (21.0%).

Grafik 9: Da li ste kontaktirani od strane političke partije ili kandidata u posljednjih 12 mjeseci? (N: 222)

Sa sagovornicama smo, u toku fokus grupe, govorili i o ženama u politici. Interesovalo nas je šta misle o tome koliko su žene uključene u politiku, kao i šta su eventualne prepreke i problemi. Dio sagovornica jeste izrazio optimizam, odnosno smatra da se stanje jeste popravilo i da ima sve više žena koje se aktiviraju politički, ali da je to nedovoljno i da i dalje postoje predrasude u društvu.

“(...) slobodno možemo da kažemo da u periodu od prije 15 godina i sad da se puno vidim i popravilo i da su žene puno aktivnije vezano za politiku poslove da je umrlo to vrijeme da su žene samo majke domaćice i to je to nego baš su postale aktivne u svemu vezano za politiku za društvo u cjelini (...) i samo sam htjela da navedem jedan primjer sad skoro da uglavnom kad se žene pojave postoje mnoge predrasude samim tim što si žena odmah te gledaju na neki drugi način sad skoro na primjer kod nas trebao je advokat i pojavila se žensko, bila je advokatica i na drugu stranu Imali smo muško I uvijek je bila tu neka ta predrasuda kao ono što žena može da pomogne što će ona da uradi uvijek će bolje muško to da uradi iz tog razloga uzimaju da muško završava poslove (...).”

(N1, Bijelo Polje, 53, VSS, Zaposlena)

Nadalje, sagovornice objašnjavaju da se politika i dalje smatra muškom profesijom, te da žene često nemaju podršku da se bave tim poslom, da nijesu poštovane i da se ne obraća pažnja na ono što imaju za reći.

“Mislim da je ovo što smo pominjali da ih sputava, znači tradicija, patrijarhalno vaspitanje, znači što će ženi da se bavi politikom, mislim, sad govorimo konkretno o politici, koleginica mi je jednom rekla kako to da se žena aktivira u politici kad muškarci gledaju u skupštini, kaže “moj svekar mijenja kanal čim vidi da žena govorи u skupštini”.”

(N6, Ulcinj, 47, VSS, Zaposlena)

“Mislim da su aktivne one koje imaju leđa, kao što je neko već prije mene rekao, koje imaju podršku porodice, gdje se poslovi u porodici dijele na pola, takva žena može biti aktivna, sad 90%, 100%, sad to nije ni važno, sad je važan i taj digitalni aktivizam (...).”

(N4, Kotor, 35, Spec, Zaposlena)

.....

Neke od sagovornica su pomenule i kvote na izbornim listama, objašnjavajući da, po njihovom mišljenju, te kvote “ne pomažu previše ženama”. Čak i one sagovornice koje objašnjavaju da su kvote dobre, dodaju da to nema nekog efekta kada su žene primorane da slijepo prate program partija, te su onemogućene da daju svoj doprinos i donekle samostalno djeluju.

“Vratiću se na početak ono što sam rekla da to opet nije taj dovoljan broj koji bi trebao da bude nažalost mislim da sad nisam sigurna ni ja evo vi ćete me ispraviti ako grešim ali da bi trebalo da postoji nekih 30% žena kada se prave liste i kada se prave odborničke i poslaničke liste i mislim da upravo tu najviše zloupotrebljavaju žene iz prostog razloga što mi bukvalno dođemo kao broj odnosno statistika da bi se pokrila ta norma koja treba da da se ispoštuje (...).”

(N3, Mojkovac, 33, BA, Nezaposlena)

.....

“Evo možda prvo ovo političko što smo pomenule, Crna Gora ima po mom mišljenju jedan okej sistem. Sistem kvota. Znači tri žene, svaki treći poslanik mora da bude žena. Imali smo prije jedno dvije-tri godine prvu ženu koja je kandidatkinja bila za predsjednicu. Ja mislim da to nešto previse ne pomaže ženama jer ove žene slušaju samo političku agendu.”

(N5, Podgorica, 27, Spec, Zaposlena)

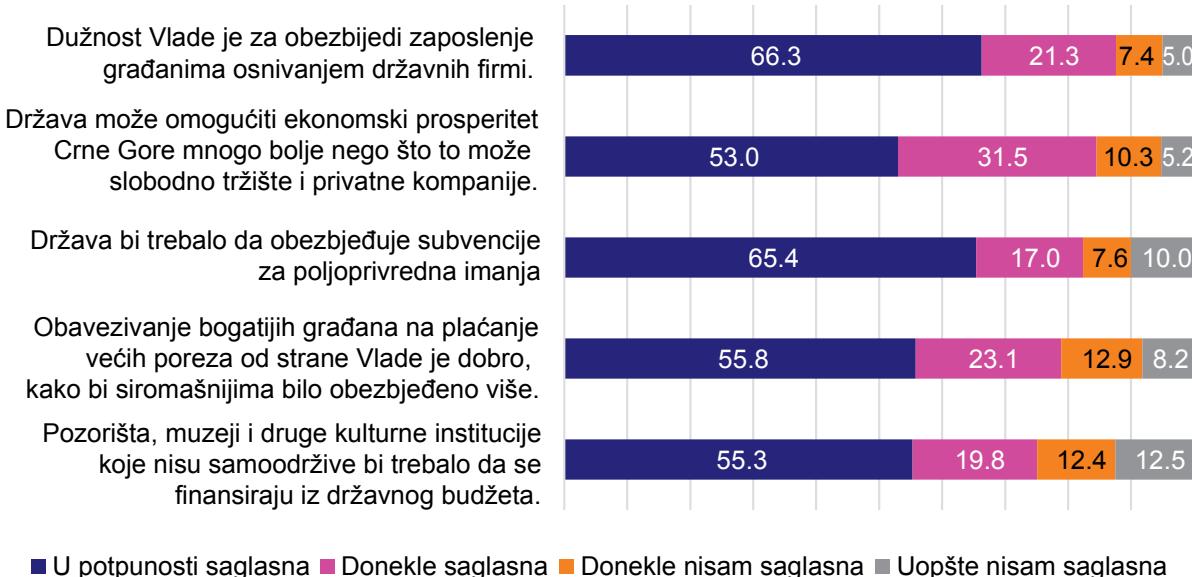
.....

U politici se često pominje podjela na ljevicu i desnicu, koja se vezuje za teoriju političkog modela koja koristi politički kompas pozicioniranja, kako bi se politička ideologija mogla mjeriti po dvije odvojene, nezavisne ose. Za potrebe ovog istraživanja koristili smo samo ekonomsku osu kao dio analize. **Ekomska (lijevo-desno)** osa mjeri nečije mišljenje o tome kako treba voditi ekonomiju: najprostije objašnjeno, „lijevo“ se definiše kao želja da ekonomiju vodi država, odnosno objašnjava naklonjenost državnom interencionizmu, dok se „desno“ definiše kao želja da se ekonomija prepusti slobodnom tržištu, te minimizira nivo državnog upliva.

Na samom kraju sekcije istraživanja koja je imala za cilj da identificuje nivo društvene i političke participacije ispitanica, prezentovali smo im pet tvrdnji na osnovu koji smo ih kasnije pozicionirali na ekonomskoj osi radi dublike analize.

Tako se **kumulativno 87.6%** ispitanica u potpunosti ili djelimično slaže sa tvrdnjom da je dužnost Vlade da obezbijedi zaposlenje građanima osnivanjem državnih firmi, dok se 84.5% u potpunosti ili djelimično slaže sa tvrdnjom da država može bolje obezbijediti ekonomski prosperitet građana nego što to može slobodno tržište i privatne kompanije.

Dodatno, **kumulativno 82.4%** ispitanica smatra da država treba obezbijediti subvencije za poljoprivredna imanja, dok 78.9% smatra da bogate treba oporezivati više, i to u korist siromašnih. Konačno, 75.1% ispitanica smatra da se pozorišta i muzeji trebaju finansirati iz državnog budžeta.

■ U potpunosti saglasna ■ Donekle saglasna ■ Donekle nisam saglasna ■ Uopšte nisam saglasna

*Grafik 10: U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim izjavama:
(izuzeti odgovori ne znam/bez odgovora) – N: 981, 980, 972, 975, 971*

Da bi bolje predstavili rezultate, kreirali smo kompozitnu varijablu koja mjeri indeks podjele lijevo- desno na ekonomskoj osi. Treba imati na umu da nula označava ekonomsku ljevicu, dok 1 označava ekonomsku desnicu, odnosno 0 predstavlja krajnju ljevicu koja se zalaže za centralnu ulogu države u ekonomskim pitanjima, dok je 1 krajnja desnica odnosno zalaganje za slobodno tržište.

Kada govorimo o ukupnoj vrijednosti indeksa, zabilježen je skor od 0.22 na skali od 0 do 1.⁴

Kada je riječ o pojedinim socio-demografskim potkategorijama, primjećujemo da postoji negativna korelacija kada je u pitanju starost ispitanica, te tako što su ispitanice starije to se više kreću ka strogoj ekonomskoj ljevici. Dalje, primjećujemo i da ispitanice sa juga više naginju ka umjerenoj ljevici, u odnosu na ispitanice iz centralne regije koje više naginju ka strogoj ljevici.

⁴ Ovakav nalaz, odnosno naginjanje populacije ka ljevici dodatno potvrđuje nalaze istraživanja koje je agencija De-Facto sprovedla u avgustu 2019. godine za potrebe Vestminsterske fondacije za demokratiju (Percepције i stavovi mladih o politici u Crnoj Gori) gdje su podaci takođe pokazali naginjanje populacije ka ekonomskoj ljevici, gdje je ukupan skor za populaciju mladih bio 0.30. Više informacija o istraživanju dostupno putem linka: <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/10/Youth-perceptions-and-attitudes-towards-politics-in-MNE-1.pdf>

Indeks podjele lijevo-desno		TOTAL	0.22
Starost	20-35 godina		0.24
	36-55 godina		0.20
Regija	Jug		0.28
	Centar		0.17
	Sjever		0.24
Prihodi	Niski prihodi		0.22
	Srednji prihodi		0.23
	Visoki prihodi		0.20
Nivo obrazovanja	Osnovna škola ili manje		0.31
	Srednja stručna spremka		0.22
	Viša i visoka stručna spremka		0.20

Tabela 2: Indeks podjele lijevo-desno na ekonomskoj osi ukršten sa socio-demografskim varijablama

Dodatno, interesantno je kako je skor za ispitanice sa niskim stepenom obrazovanja 0.31, odnosno blizak umjerenoj ljevici, dok je recimo skor za one sa visokim stepenom obrazovanja 0.20.

Okolina i porodica

Podaci pokazuju da se najveći procenat ispitanica (73.3%) slaže sa partnerom/kom kada je u pitanju glasanje za istu ili slično orijentisanoj partiju, dok je to slučaj sa 71.8% ispitanica kada je u pitanju njihova majka. Isto ili slično kao otac glasa 69.4% ispitanica, dok njih 47.3% glasa isto kao i njihov najbolji prijatelj/prijateljica.

Kada je u pitanju članstvo u političkoj partiji, 51.0% ispitanica koje su razgovarale sa roditeljima o politici je trenutno ili je nekada bilo dio političke partije, što je isti slučaj sa 28.9% ispitanica koje nijesu razgovarale sa roditeljima o politici.

Dodatno, 54.1% ispitanica čiji su roditelji pratili politička dešavanja kada su one bile male je donekle ili veoma zainteresovano za politiku, u poređenju sa 40.0% onih čiji roditelji nijesu pratili dešavanja.

Sa sagovornicama, u toku fokus grupe, govorili smo i o brojnim uticajima na formiranje stavova žena kada je u pitanju aktivizam i učešće u javnom životu.

Između ostalog, **govorili smo i o odrastanju i porodici**, te kako sredina u kojoj se ženska djeca podižu utiče na njih.

Neke od sagovornica objašnjavaju kako odrastamo u patrijarhalnom društvu koje mnoge žene uči da muškarci imaju primat u mnogim aktivnostima, te da to umnogome demotivise žene da se aktiviraju, kao i da izostaje sami momenat izgradnje svijesti kod žena da je njihov glas bitan i da se računa. S tim u vezi, sagovornice pojašnjavaju da se tu dešava negativan uticaj ne samo oca, već i majke, što često ljudi zaboravljuju, odnosno da i same majke vaspitavaju kćerke da imaju određene prioritete u životu.

„Ja bih samo htjela da dodam, mada mislim (...) da u suštini ženama je najvažnija podrška porodice, dok odrastaju a zatim i kasnije, a da najveći problem predstavljaju

druge žene koje jednostavno ubijaju u pojam, prije svega svojim primjerom, a zatim i nekim svojim savjetima "jeste, ti ćeš da se udaš"... na primjer, dosta djevojaka znam koje su se udale sa 17-18 godina kojima su roditelji, pogotovo majke, "da se udaš odma, nemaš šta ti da učiš, što bi ti učila", jednostavno nikad nisu stvorene ambicije prije svega od strane roditelja, a zatim i dalje žene iz okruženja."

(N8, Cetinje, 24, BA, Zaposlena)

„To je vaspitanje, ja samo to mogu da kažem, nas od djetinjstva vaspitavaju da budemo Crnogorce, da ne možeš, da je on muško, moja pokojna majka je znala da kaže "samim tim što je muško, samim tim je i vredniji", nažalost. Nisu nas vaspitavali da možemo da radimo iste stvari kao i muškarci, ja sam to kasno spoznala, mislim kasno, još sam živa pa mogu da doprinesem tako što snahu i čerku da ne mora sve da bude kao što oni kažu, jer kad imaš svoje mišljenje kao da te neka sila sačuva, i kaže ti "e ajmo korak naprijed" i onda je taj korak nekome mali ali opet tako se menja.“

(N2, Bar, 50, SSS, Zaposlena)

Dodatno, govorili smo i o **sredini u kojoj se žena nalazi u odrasлом dobu**. Naime, sagovornice pojašnjavaju da je ženama potrebna podrška porodice, supruga, roditelja, djece da bi se aktivirale u javnom životu, a da ista nerijetko izostane.

„(...) Mislim da ženu dosta obeshrabruje što se ne uključuje u politici i nemanje podrške od same porodice. Mislim da veliku podršku treba da dobije prije od svoje porodice, svog partnera, jer mislim da dosta žena koja su u braku teško da će dobiti podršku od partnera da se aktivno bave politikom tako da mislim da i tu treba dosta se raditi na tome.“

(N3, Mojkovac, 33, BA, Nezaposlena)

Interesovalo nas je da utvrdimo koliko se zapravo politički stavovi ispitanica uvezuju sa osobama iz njihove okoline, konkretno sa njihovim roditeljima, partnerima, te prijateljima i njihovim poslodavcem.

Naime, pored opcija „da“, „ne“, „ne znam“ i „ne želim da odgovorim“, ispitanicama je bila ponuđena i opcija „nije primjenjivo“ koja je namijenjena za obilježavanje u slučaju da pomenuta osoba ne postoji u okruženju ispitanice, npr. uslijed smrtnog slučaja. U dolje prikazanom grafiku smo **izuzeli opcije „nije primjenjivo“ i „ne želim da odgovorim“ iz analize**.

Podaci pokazuju da se najveći procenat ispitanica (73.3%) slaže sa partnerom/kom kada je u pitanju glasanje za istu ili slično orijentisanu partiju, dok je to slučaj sa 71.8% ispitanica kada je u pitanju **njihova majka**. Isto ili slično kao otac glasa 69.4% ispitanica, dok njih 47.3% glasa isto kao i njihov **najbolji prijatelj/prijateljica**. Konačno, 27.3% ispitanica glasa za isto ili slično orijentisanu partiju kao i njihov poslodavac/nadređeni. Ipak, trebamo uzeti u obzir i činjenicu da je ovde **najveći procenat ispitanica** koje su ocijenile da ne znaju da li glasaju isto kao njihov poslodavac – njih 49.5%, odnosno skoro svaka druga ispitanica ne zna kako njen nadređeni glasa.

Kada su u pitanju ispitanice koje glasaju za isto ili slično orijentisanu partiju kao i njihov **partner/ka**, podaci pokazuju da je to **češće slučaj sa ispitanicama starosti od 36 do 55 godina (76.8%)**, dok 67.5% ispitanica od 20 do 35 glasa isto kao i njihov partner/ka. Dodatno, **76.0% ispitanica sa juga glasa isto kao i njihov partner/ka**, kao i 75.0% ispitanica sa sjevera i 70.4% iz centralne regije.

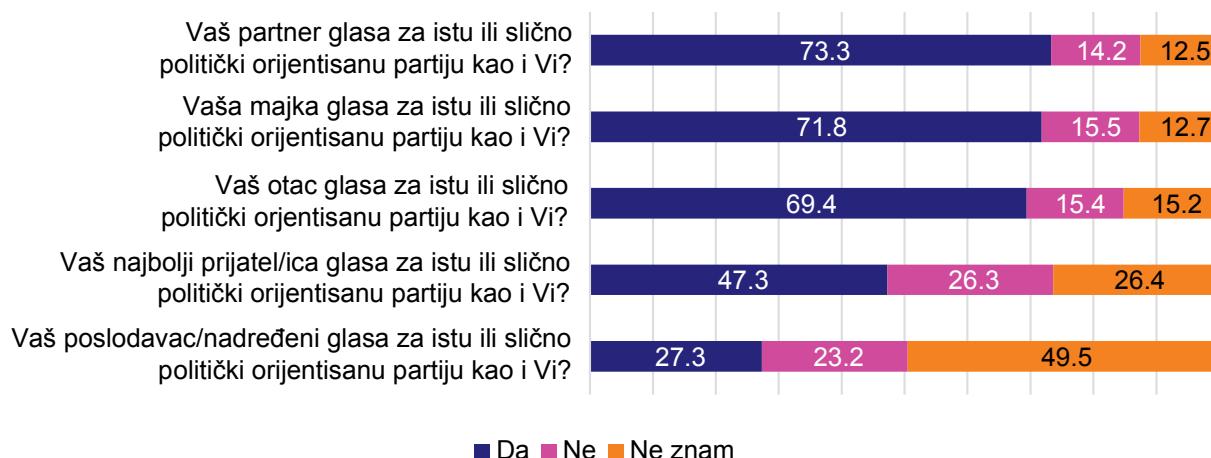
Skoro četiri petine ispitanica sa sjevera (78.7%) **glasa isto kao i majka**, dok je to slučaj

sa 70.4% ispitanica sa juga, te 67.8% iz centralne regije. Dodatno, **ispitanice starosti od 20 do 35 godina češće glasaju kao njihova majka (77.5%)**, dok isto čini 65.6% starosti od 36 do 55 godina.

Ispitanice sa sjevera češće glasaju kao i njihov otac (73.7%), a isto važi za 69.1% ispitanica sa juga, te 66.3% ispitanica iz centralne regije.

Kada je u pitanju odabir iste ili slične partije kao i **njihov najbolji prijatelj/ica**, tu opciju bira **nešto više od polovine ispitanica sa sjevera (53.2%)**, kao i 48.6% onih iz centralne regije, te 38.4% ispitanica sa juga.

Konačno, kada je u pitanju **glasanje za istu ili sličnu partiju kao i njihov poslodavac, nešto više od svake treće ispitanice sa juga**, te 30.9% sa sjevera, kao i 20.8% ispitanica iz centralne regije glasa isto. Sa druge strane, **63.9% ispitanica iz centralne regije ne zna da li glasa isto kao i njihov poslodavac**, dok je to slučaj sa 47.4% ispitanica sa sjevera, te 27.5% onih sa juga.

Grafik 11: Da li: (N redom: 744, 781, 655, 929, 598)

Ispitanice smo zamolili da se vrate u period kada su imale 14 godina, te da ocijene koliko se navedene tvrdnje odnose na taj period njihovog života. Kumulativno 30.2% ispitanica je objasnilo da jesu u određenoj mjeri razgovarale sa roditeljima/starateljima o politici u tom periodu života – 5.2% je objasnilo da se tvrdnja veoma odnosi na njih, 7.8% djelimično, te 17.2% pomalo. Sa druge strane, 66.3% ispitanica je objasnilo da to nije bio slučaj u njihovoј porodici.

Ovdje pronalazimo i niz statistički značajnih i interesantnih razlika. Naime, ukrštanjem ovog pitanja sa pitanjima iz početka istraživanja, odnosno pitanjima gdje su ispitanice vršile samoprocjenu o tome *da li su politički aktivne građanke, koliko ih zanima politika, te da li su članica političke partije*.

Naime, 29.4% ispitanica koje su sa roditeljima razgovarale o politici sebe je opisalo kao definitivno aktivnu građanku, dok je donekle aktivnom sebe opisalo 79.5% ispitanica koje su sa roditeljima razgovarale o politici od malena. Sa druge strane, od ispitanica koje su ocijenile da nijesu razgovarale sa roditeljima o politici, svega 6.9% je opisalo sebe kao definitivno aktivnom, te 20.6% djelimično aktivnom građankom.

Dalje, 27.5% ispitanica koje su razgovarale sa roditeljima o politici (odgovor „da, veoma“) objasnilo je da ih politika veoma zanima, dok je samo 6.8% ispitanica koje nijesu razgovarale sa roditeljima o politici veoma zainteresovano za istu.

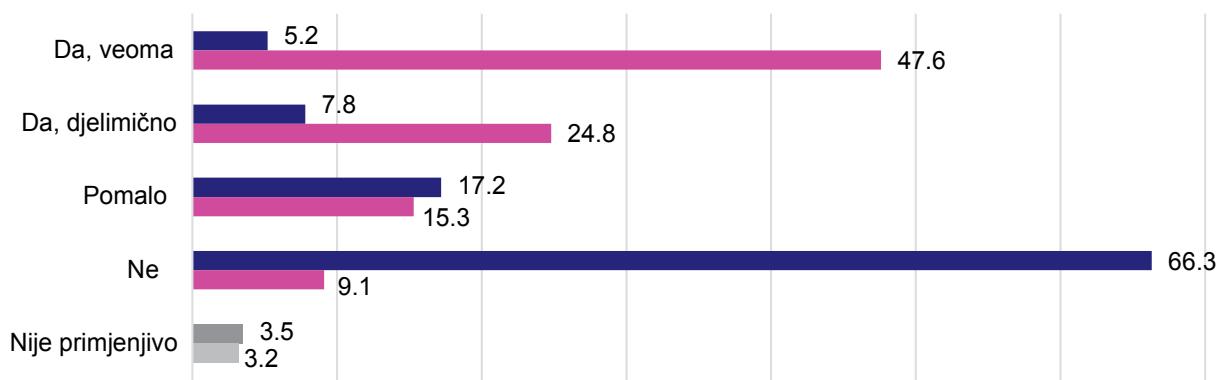
Kada je u pitanju članstvo u političkoj partiji, 51.0% ispitanica koje su razgovarale sa roditeljima o politici je trenutno ili je nekada bilo dio političke partije, što je slučaj sa samo 28.9% ispitanica koje nijesu razgovarale sa roditeljima o politici.

Kada je u pitanju **praćenje vijesti od strane njihovih roditelja**, **47.6% ispitanica je ocijeno da se ta tvrdnja veoma odnosi na njihove roditelje/staratelje**, odnosno da isti jesu voljeni da prate vijesti. Dodatno, 24.8% ispitanica je reklo da se tvrdnja djelimično, a 15.3% pomalo odnosi na njihovu porodicu.

I ovdje pronalazimo statistički značajne razlike kada dato pitanje ukrstimo sa tri prethodno pomenuta pitanja. Naime, 37.4% ispitanica čiji roditelji jesu voljeni pratiti vijesti (odgovor „da, veoma“) sebe je opisalo kao aktivnu građanku, u odnosu na 26.6% ispitanica čiji roditelji nijesu voljeni da prate vijesti.

Dodatno, 54.1% ispitanica čiji su roditelji pratili vijesti je donekle ili veoma zainteresovano za politiku, u poređenju sa 40.0% onih čiji roditelji nijesu pratili vijesti.

Konačno, 37.6% ispitanica čiji su roditelji pratili vijesti je bilo ili jeste dio neke političke partije, u poređenju sa 32.2% onih čiji nisu.

■ Kod kuće sam razgovarala sa roditeljima/starateljima o politici ■ Moji roditelji/staratelji su voljeni da prate vijesti

*Grafik 12: Kada pomislite na vaše roditelje / staratelje u periodu kada ste imali 14 godina, možete li mi reći da li ih sljedeće tvrdnje vjerno opisuju?
(N: 979, 982) – izuzet odgovor “ne želim da odgovorim”*

Kada je u pitanju ukrštanje sa socio-demografskim karakteristikama, i ovdje postoje statistički značajne razlike.

Naime, primjećujemo negativnu korelaciju u odnosu na godine ispitanica – mlađe ispitanice (20 – 35 godina) češće ocjenjuju da su u datom periodu razgovarale sa roditeljima o politici od onih starijih od 35 godina. Dodatno, ispitanice iz centralne regije češće ocjenjuju da su njihovi roditelji voljeni pratiti vijesti (55.2%), u odnosu na 43.0% ispitanica sa juga, te 39.9% ispitanica sa sjevera.

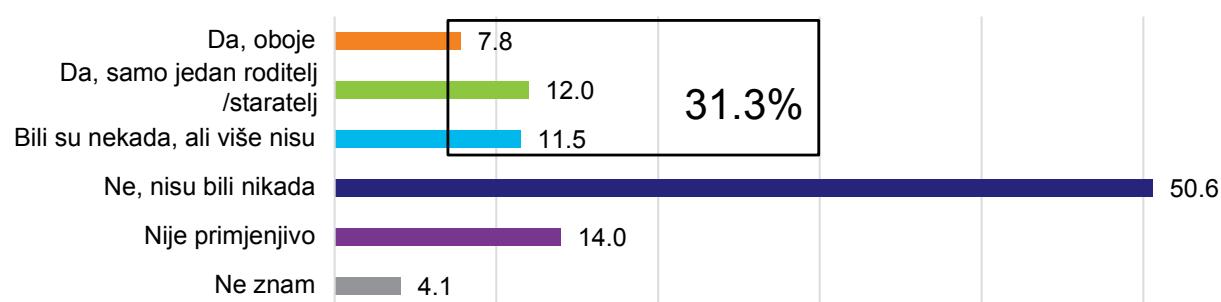
Ispitanice smo pitali i da li su njihovi roditelji/staratelji članovi političke partije. To je slučaj kod 7.8% ispitanica, dok je samo jedan roditelj/staratelj 12.0% ispitanica član političke partije. Dodatno je 11.5% ispitanica pojasnilo da jesu bili nekada, ali ne više. Dakle, podaci pokazuju da su kumulativno kod 31.3% ispitanica roditelji bili ili još uvijek jesu dio neke političke stranke.

Kada su u pitanju statistički značajne razlike, primjećujemo da postoji negativna korelacija između starosti ispitanica i toga da li su njihovi roditelji/staratelji dio političke partije – roditelji mlađih ispitanica češće su bili ili jesu dio političke partije u odnosu na one starosti od 36 do 55 godina.

Ako dato pitanje ukrstimo sa pitanjem da li ispitanice sebe opisuju kao politički aktivnu građanku, te da li ih zanima politika i da li su same članice partije, postoji niz statistički značajnih razlika. Naime, **38.9% ispitanica, čiji roditelji jesu (ili su bili) dio političke partije, vidi sebe kao politički aktivnu građanku**, dok je isto sebe opisalo samo 5.1% ispitanica čiji roditelji nikada nijesu bili dio neke partije.

Nadalje, 43.2% ispitanica sa politički aktivnim roditeljima/starateljima je veoma zainteresovano za politiku, u odnosu na 6.9% onih čiji roditelji nikada nijesu bili dio partije.

Konačno, 59.0% ispitanica čija su oba roditelja dio partije tvrdi da su i same takođe članice partije, u odnosu na 9.2% onih čiji roditelji nikada nijesu bili dio partije.

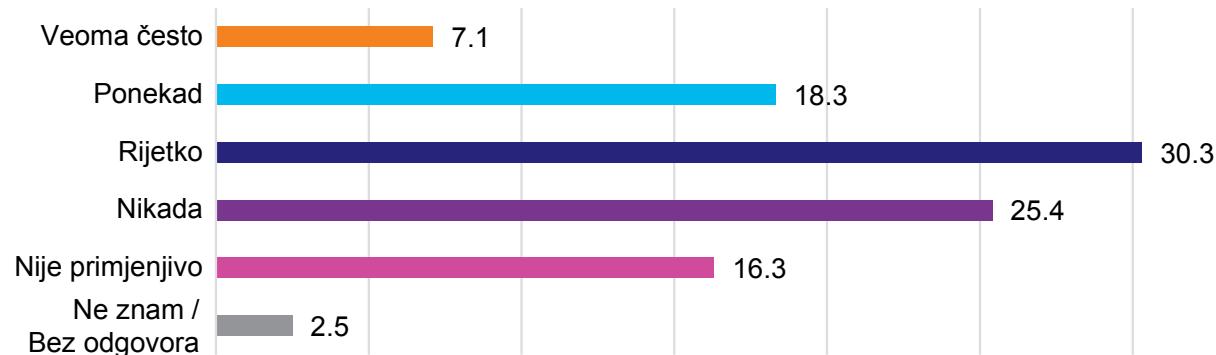

Grafik 13: Da li su Vaši roditelji/staratelji članovi političke stranke? (N: 1006)

Ispitanice smo pitali i koliko često danas razgovaraju sa roditeljima o politici. Njih 7.1% je pojasnilo da to čine veoma često, 18.3% ponekad, dok 30.3% ispitanica to čini rijetko. Dodatno, četvrtina ispitanica nikada ne razgovara sa roditeljima o politici.

Podaci pokazuju i da je 42.3% ispitanica koje veoma često govore sa roditeljima o politici trenutno dio neke političke partije, dok je to 27.2% ispitanica koje ponekad govore sa njima o tome, 17.7% koje govore rijetko, te 11.3% onih koje nikada ne razgovaraju sa roditeljima o politici.

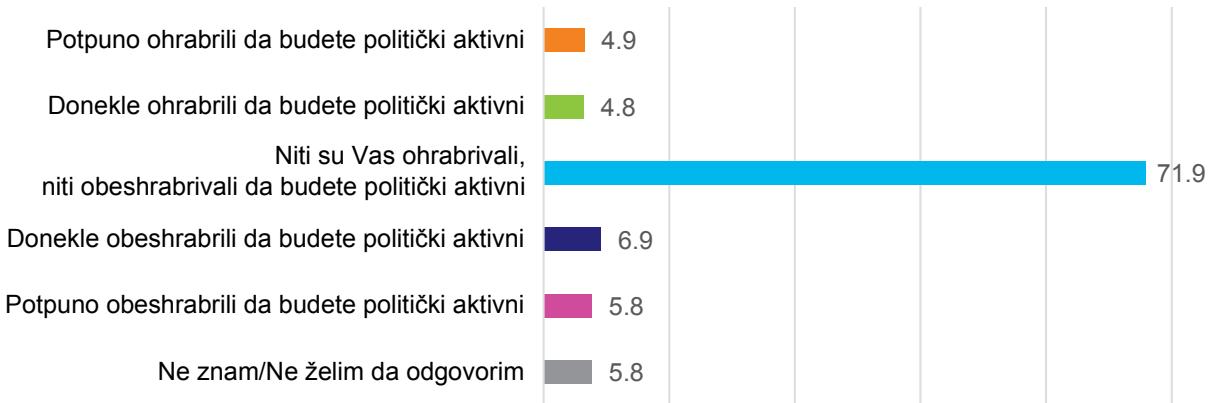
Primjećujemo i pozitivnu korelaciju u odnosu na obrazovanje ispitanica. Naime, što su ispitanice obrazovanije to češće govore o politici sa roditeljima.

Grafik 14: Koliko često razgovarate sa roditeljima/starateljima o politici? (N: 1006)

Ispitanice smo direktno pitali i da li su naišle na ohrabrvanje od strane roditelja kada je u pitanju politički aktivizam. Da ih nijesu niti ohrabrivali niti obeshrabрivali da budu politički aktivne navelo je 71.9% ispitanica. Kumulativno je donekle ili potpuno ohrabreno 9.7% ispitanica, dok je kumulativno donekle ili potpuno obeshrabreno 12.7% ispitanica.

Dodatno, kumulativno je 20.3% ispitanica sa sjevera ocijenilo da su ih roditelji donekle ili u potpunosti obeshrabrili da budu politički aktivni, dok je isto slučaj sa 11.5% ispitanica sa juga, kao i 8.3% ispitanica iz centralne regije.

Grafik 15: Da li su Vas Vaši roditelji/staratelji: (N: 1006)

Percepcije o mogućnostima uključivanja u javni život

Čak 67.4% ispitanica je pojasnilo da ih ništa ne bi motivisalo da se uključe u politički život Crne Gore.

Dvije petine ispitanica je objasnilo da bi ih povećanje procenata žena na odlučujućim pozicijama motivisalo da se uključe u političke aktivnosti, dok je 54.1% ispitanica saglasno sa tvrdnjom da jasna podjela rodnih uloga u crnogorskom društvu odvraća žene od učešća u političkim aktivnostima.

Takođe, 42.8% ispitanica smatra da nema razlike kada je u pitanju angažovanost žena u nevladinom sektoru i politici, dok skoro isti procenat (42.4%) smatra da su žene češće angažovane u nevladinom sektoru nego u politici.

Sa sagovornicama smo ovu temu otvorili pitanjem o tome koliko misle da su građani Crne Gore generalno aktivni i uključeni u javni život, a posebno žene. Sagovornice se pretežno slažu da ljudi generalno nijesu aktivni, a žene posebno. Razlozi su brojni, kako navode, od nedostatka vremena, do mentaliteta koji ih sprječava, nedostatka podrške i straha od javnog eksponiranja.

„Pa što se tiče konkretno žena mislim da nije to toliko da nažalost nije taj ženski aktivizam toliko zastupljen u Crnoj Gori nažalost zbog same sredine i same istorije Crne Gore jer opet i vođenje politike i bilo čega. To se nekako u Crnoj Gori nažalost smatra muškim poslom dok su žene onako dosta marginalizovane, a što je to po meni zaista tragedija.“

(N3, Mojkovac, 33, BA, Nezaposlena)

„Nisu, nisu, ali nadam se da će u skorije vrijeme biti. Mislim, neke žene možda nemaju vremena. Zamislite, Vi radite do 4 i nemate vremena da šetate ili da ste iniciator peticija, ne znam, mislim da pojedine žene i stvarno nemaju vremena.“

(N1, Bar, 37, SSS, Zaposlena)

„Ja sam tako vaspitana, u tom duhu, i mislim da većinu stvari koje vi možete da vidite su oni ponijeli iz kuće. Naš duh, naše podneblje, ne samo Crna Gora nego Balkan

generalno gdje vlada jedan duh, gdje smo odgajani tako da je žena stavljena u jednu ulogu, ulogu majke i jednostavno ne smije da izade iz tih okvira (...).“
(N3, Bar, 29, BA, Nezaposlena)

Dio sagovornica ipak naglašava da su primjetile određene promjene u društvu, te da se **sve više mladih ljudi, uključujući i mlade žene, aktivira**. Sagovornice napominju da žene često djeluju i iz „sjenke“ kako kažu, odnosno da se ne eksponiraju toliko javno, ali da doprinose određenim promjenama, posebno kroz NVO sektor.

„Ja mislim da u poslednje vrijeme su baš mladi počeli da budu aktivni i pogotovo žene i mislim da su mlađe djevojke napokon shvatile da njihov glas nešto, ovaj, da je bitan i da može da utiče na neke promjene, tako da sam baš zadovoljna trenutnim aktivizmom. Mislim to može i bolje, ali vidim da je krenulo ka boljem i da su počeli mlađi ljudi da se aktiviraju i sviđa mi se to. Tako da imam neki pozitivan stav.“

(N1, Nikšić, 20, SSS, Nezaposlena)

“Mislim da je situacija dosta bolja nego što je bila i da sve zavisi o kojem se segmentu radi. Ne mora to uvijek biti, ne znam, politika da bi žene bile 100% aktivne. I uvijek su nekako žene bile aktivne ali iz sjenke možda. Ne moraju biti direktno da su uključene u bilo koje razgovore ili ne znam, proteste ili dodatne organizacije. Dosta njih je radilo onako, da se ne vidi, ali sigurna sam da su dosta i uključenje, pogotovo danas niti ih išta sprečava.“

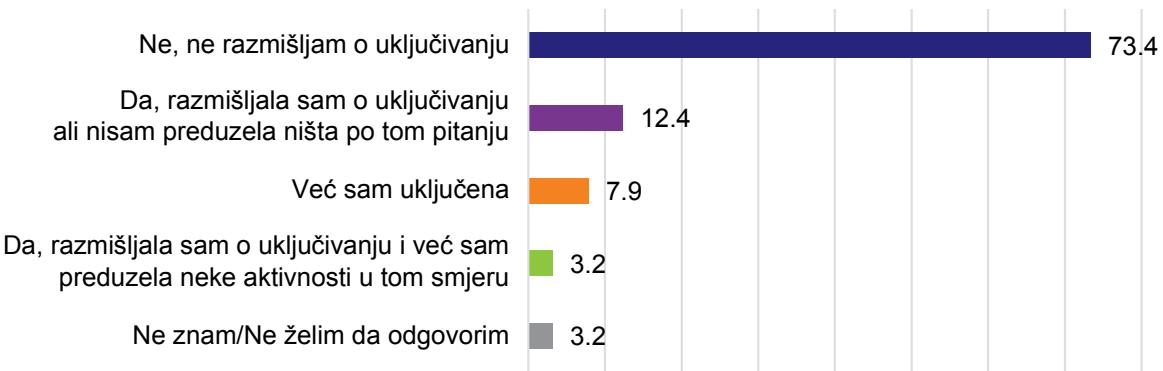
(N2, Podgorica, 32, BA, Zaposlena)

Istraživanje percepcija ispitanica o mogućnostima uključivanja u javni život započeli smo pitanjem o tome da li one same razmišljaju o uključivanju u politički život Crne Gore. O uključivanju **ne razmišlja 73.4% ispitanica**, dok 12.4% ispitanica razmišlja o tome ali ne preduzima ništa po tom pitanju, dok je samo 3.2% je već preduzelo određene radnje ka uključivanju.

Svega 7.9% ispitanica je već uključeno u politički život. Ipak, treba imati na umu da se 19.8% ispitanica, na samom početku istraživanja, izjasnilo kao članice političke partije. Ako to uporedimo sa procentom ispitanica koje smatraju da su već uključene u politički život, vidimo da podaci prividno nisu u saglasju. Tu pojavu potencijalno možemo pojasniti time da nijesu sve članice partije aktivne, već neke jednostavno samo posjeduju člansku karticu, što je i informacija koju smo dobili ukrštanjem podataka o zainteresovanosti politikom i samoprijavljenog nivoa članstva u političkoj partiji.

Postoje i statistički značajne razlike u odnosu na niz socio-demografskih karakteristika. Ako posmatramo ispitanice koje ne razmišljaju o uključivanju, primjećujemo da **ovu opciju češće biraju ispitanice iz centralne regije (78.3%)**, dok se isto izjašnjava 71.1% ispitanica sa juga, te 68.0% sa sjevera. Kada je u pitanju ovaj odgovor, primjećujemo negativnu korelaciju kada je u pitanju obrazovanje – što su ispitanice obrazovanije to manje biraju opciju da se ne žele uključiti, ili, jednostavnije rečeno, više su zainteresovane za uključivanje u politički život.

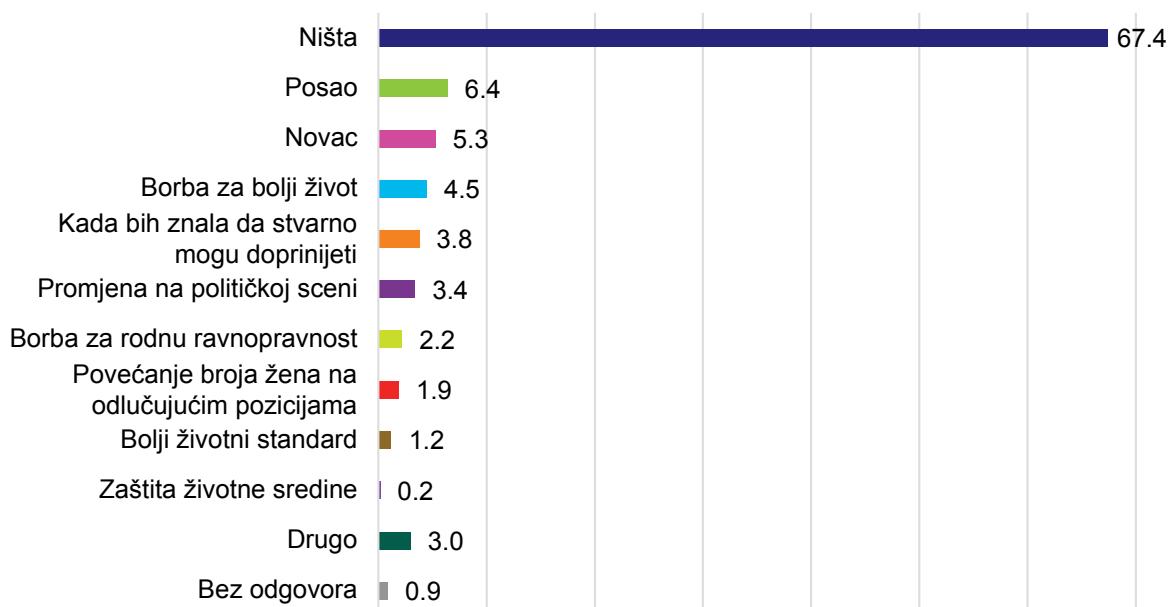
Kada je u pitanju uključivanje (ali nijesu preuzele nikakve korake), **14.8% ispitanica sa juga razmišlja o istom, jednako kao i 14.1% ispitanica sa sjevera, te 9.8% iz centra**. Isti odgovor dalo je i 15.4% ispitanica niskog obrazovanja, 13.9% visokog, kao i 11.5% sa srednjim obrazovanjem.

Grafik 16: Da li ste razmišljali o uključivanju u politički život u Crnoj Gori? (N: 1006)

Dodatno, bez obzira na to da li su već aktivne ili ne, željeli smo da saznamo koji je to izvor motivacije kod ispitanica kada je u pitanju uključivanje u politički život, te smo putem **otvorenog pitanja** zamolili ispitanice da objasne svoje motive. Najčešće ponavljane odgovore smo rekodirali u kategorije predstavljene u grafiku ispod. Uslov da određeni odgovor kreira kategoriju bio je minimum tri ponavljanja.

Naime, **67.4% ispitanica je pojasnilo da ih ništa ne bi motivisalo da se uključe u politički život Crne Gore**. Sa druge strane, 6.4% ispitanica je reklo da je to karijera, 5.3% novac, dok je 4.5% kao glavnu motivaciju navelo borbu za bolji život.

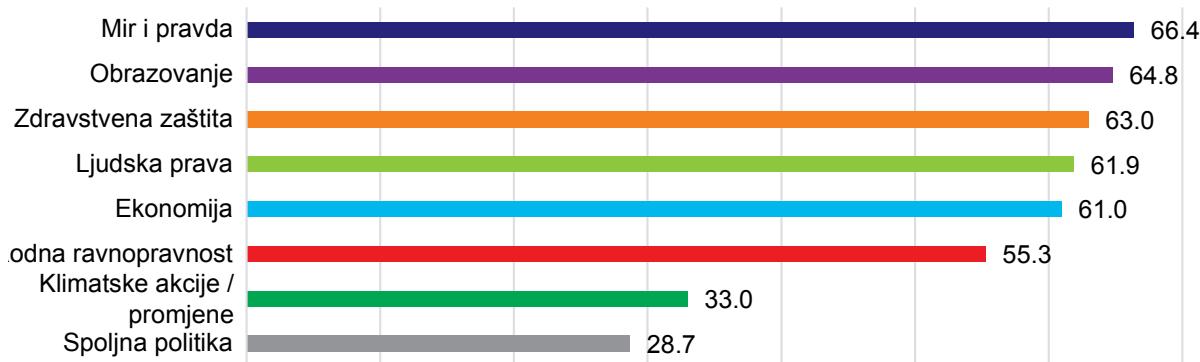
Grafik 17: Šta bi Vas motivisalo da se uključite u politički život u Crnoj Gori? (N: 1006)

Ispitanice smo pitali i, ukoliko bi bile politički aktivne, kojoj oblasti bi posvetile svoj rad. Približno isti procenat ispitanica je ocijenio da bi se bavile uspostavljanjem **mira i pravde** (66.4%), **obrazovanjem** (64.8%), te **zdravstvenom zaštitom** (63.0%), **ljudskim pravima** (61.9%) kao i **ekonomijom** (61.0%). Nešto više od polovine ispitanica bi se bavile rodnom ravnopravnosću, dok je svega 28.7% ispitanica ocijenilo da bi se bavile **pitanjima spoljne politike**.

Kada su u pitanju statistički značajne razlike, primjećujemo da bi se **75.6% ispitanica sa sjevera bavilo pitanjima mira i pravde**, kao i 65.9% ispitanica sa juga, te 30.3% iz centralne regije. Dodatno, primjećujemo **pozitivnu korelaciju** kada je u pitanju **obrazovanje i starost** ispitanica – što su ispitanice obrazovanije, ili starije, to češće kao mogući

prioritet svog djelovanja navode pitanja mira i pravde.

Obrazovanjem bi se bavilo nešto više od tri petine visokoobrazovanih ispitanica (62.7%), te 41.0% onih sa srednjim, i 32.5% onih sa niskim stepenom obrazovanja. Dodatno, zdravstvenom zaštitom bi se bavilo tri petine ispitanica sa sjevera, dvije petine iz centra, te 37.3% sa juga.

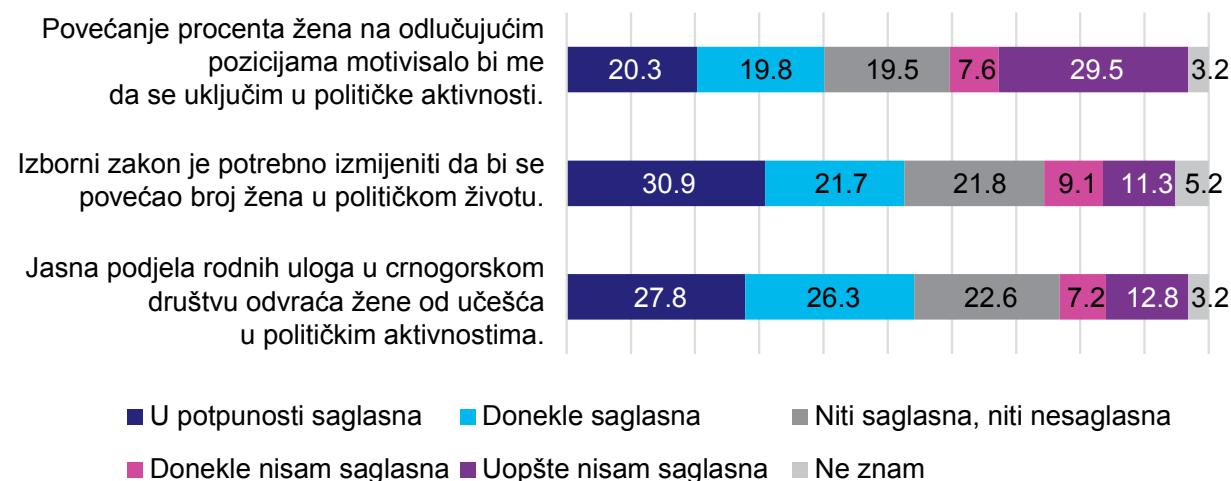

*Grafik 18: Ukoliko bi bili politički aktivni, kojoj oblasti biste se posvetili u svom radu?
(prikazan samo procenat ispitanica koje bi se bavile ovim temama)*

Dvije petine ispitanica je objasnilo da bi ih povećanje procenata žena na odlučujućim pozicijama motivisalo da se uključe u političke aktivnosti, dok je 54.1% ispitanica saglasno sa tvrdnjom da jasna podjela rodnih uloga u crnogorskom društvu odvraća žene od učešća u političkim aktivnostima.

Dodatno, više od polovine ispitanica se slaže sa tvrdnjom da je potrebno mijenjati izborni zakon zarad povećanja broja žena u političkom životu.

Primjećujemo pozitivnu korelaciju kada je u pitanju obrazovanje ispitanica i saglasnost sa potrebnom mijenjanja izbornog zakona, te tako, što su žene obrazovanije to češće imaju dati stav. Dodatno, ispitanice iz centralne regije češće smatraju da je potrebno donijeti takve izmjene – 57.7%, u odnosu na 52.0% ispitanica sa sjevera, te 45.3% ispitanica iz južne regije.

Grafik 19: Na skali od 1 do 5, gdje je 1 i potpunosti se slažem, a 5 uopšte se ne slažem, molimo Vas ocijenite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama: (N: 1006)

Sagovornice sa fokus grupa navode da je mlađim ženama potrebno dati više prostora u partijama, dopustiti im da se više eksponiraju i da osjete da se njihov glas čuje, te da

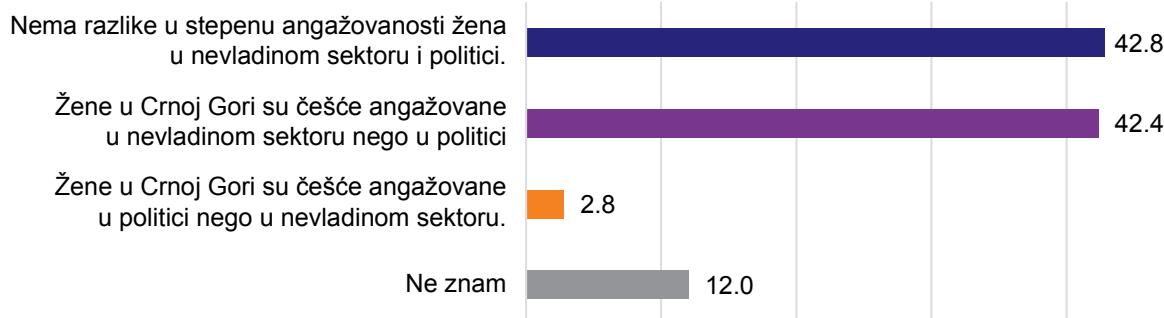
su i one same dio procesa. Takođe, objašnjavaju i da bi to potencijalno motivisalo druge mlade žene da se aktiviraju vođene primjerom uspješnih žena na javnoj sceni.

„Pa vjerujem da kad bi mogla da vidi toliko žena, da postoje žene u tim partijama, pogotovo mlađih žena, čiji se glas možda i ne čuje, da dobiju više prostora u medijima, da se više aktiviraju, vjerovatno imaju i neke svoje ideje, i kad bi one to vidjele, odnosno kad bi sve to vidjele, možda bi se sve više aktivirale, možda bi pomislike “možda bih ja mogla da se uključim, možda bih ja mogla da se aktiviram”, ali to mora biti nešto stvarno konkretno, na realnom primjeru, pošto kad su u pitanju političke partije uglavnom se forsiraju muškarci. Možda su aktivne, ali ne u tolikoj mjeri i možda su zaslužile prostor, da vidi neko da je više žena uključeno možda bi i više žena dobilo motivaciju da se uključi.“

(N5, Bijelo Polje, 25, MA, Nezaposlena)

Kada je u pitanju angažman žena u Crnoj Gori u politici, kao i u nevladinom sektoru, ispitanicama smo predstavili tri tvrdnje te ih zamolili da ocijene sa kojom se najviše slažu. Podjelu između ispitanica vidimo kada su u pitanju dva stava. Naime, 42.8% ispitanica smatra da nema razlike kada je u pitanju angažovanost žena u nevladinom sektoru i politici, dok skoro isti procenat (42.4%) smatra da su žene češće angažovane u nevladinom sektoru nego u politici. Samo 2.8% ispitanica smatra da ima više žena u politici u odnosu na nevladin sektor.

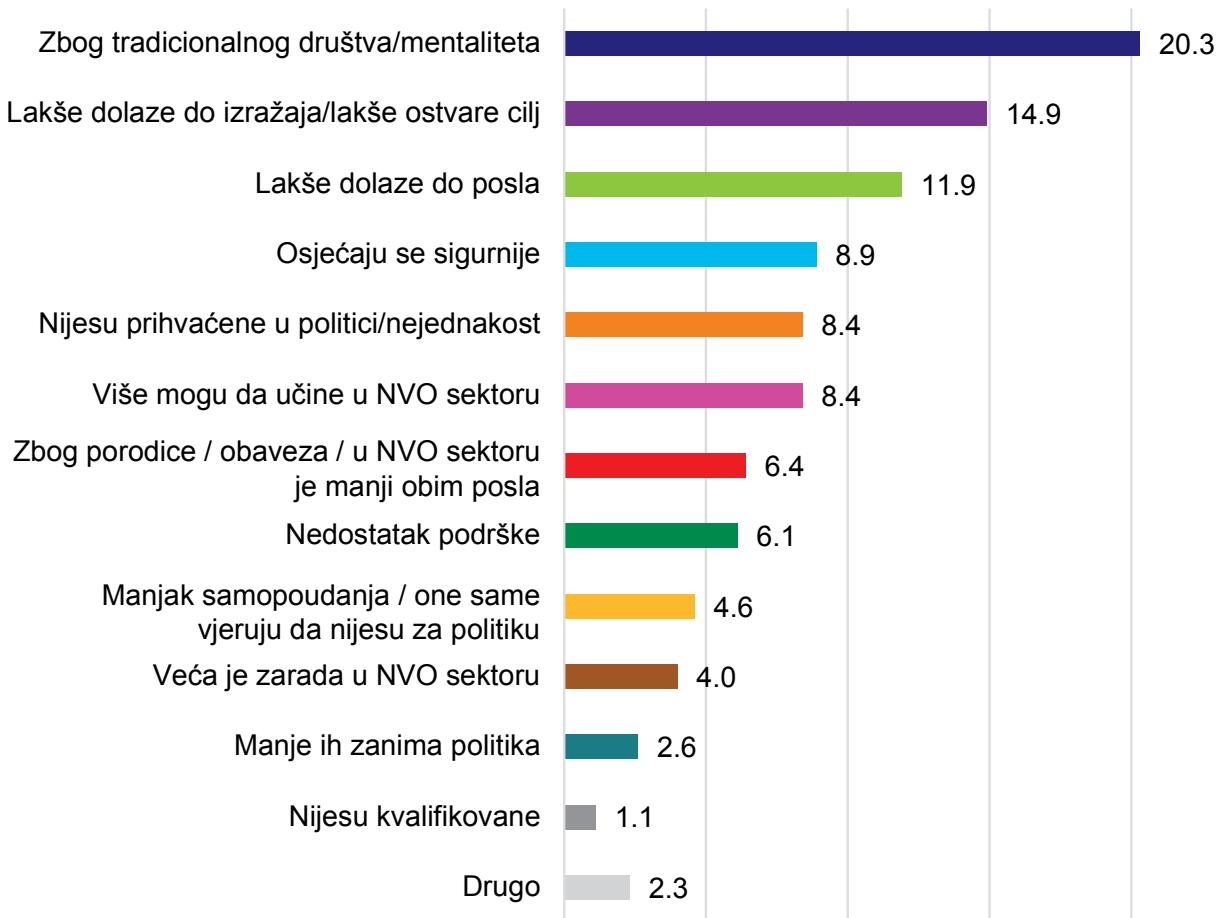
Da nema razlike u stepenu angažovanja smatra nešto više od polovine ispitanica sa juga zemlje, kao i 46.7% sa sjevera, te 35.7% iz centralne regije. Da su žene češće angažovane u nevladinom sektoru smatra 52.0% ispitanica iz centralne regije, te trećina ispitanica sa sjevera, kao i 36.1% ispitanica sa juga zemlje. Primjećujemo i pozitivnu korelaciju u odnosu na obrazovanje ispitanica, kao i visinu prihoda – što su žene obrazovanije i što imaju veće prihode, to češće smatraju da su žene više angažovane u nevladinom sektoru.

Grafik 20: Molim Vas da navedete sa kojom od sljedećih izjava ste najviše saglasni: (N: 1006)

Ispitanice koje smatraju da su žene angažovanije u nevladinom sektoru zamolili smo, putem otvorenog pitanja – pitanje koje nema ponuđene odgovore, već ispitanice daju svoje mišljenje - da pojasne svoj stav. Odgovore iz otvorenog pitanja smo rekodirali u najčešće prisutne odgovore, pri čemu je uslov za kreiranje kategorije, odnosno odgovora, bilo minimum tri ponavljanja.

Petina žena smatra da je razlog tradicionalno društvo, odnosno mentalitet koji nalaže da ženama nije mjesto u politici, te da je politika „muški posao“ te iz tog razloga žene češće biraju NVO sektor. Da lakše dolaze do izražaja i ostvarenja cilja smatra 14.9% ispitanica, dok 11.9% njim smatra da žene lakše nalaze posao u NVO sektoru. Sigurnost kao faktor ističe 8.9% ispitanica, odnosno objašnjavaju da je NVO sektor sigurniji, te da se žene u njemu manje eksponiraju.

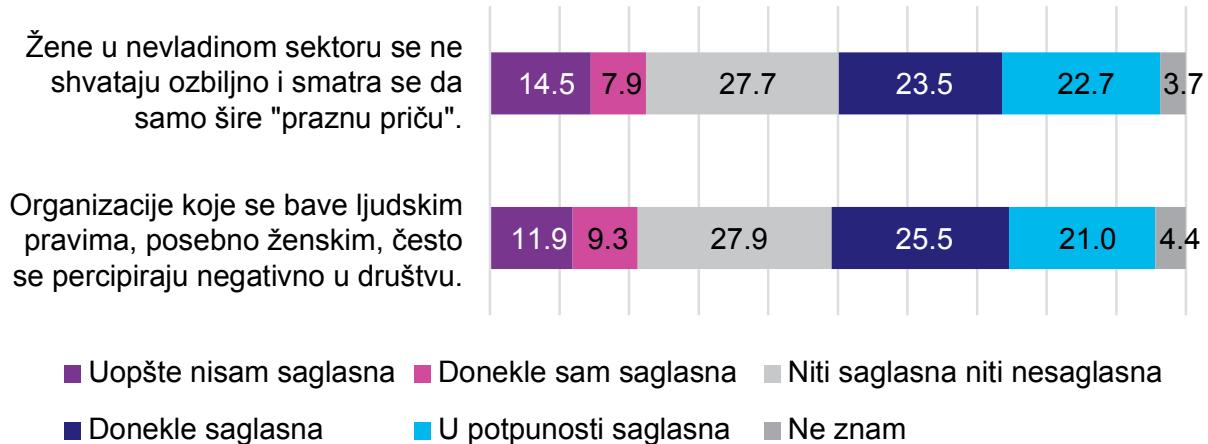

Grafik 21: Prema Vašem mišljenju, zbog čega je takva situacija?

Molimo Vas da ukratko objasnite: (N:346) – ispitanice koje smatraju da su žene više angažovane u NVO sektoru, izuzet je odgovor „ne znam“

Ispitanicama smo predložili i dvije dodatne tvrdnje povezane sa NVO sektorom, te ih zamolili da odredite u kojoj mjeri su saglasne sa istim. Da se žene u NVO sektoru ne shvataju ozbiljno i da samo šire „praznu priču“ smatra kumulativno 46.2% ispitanica.

Sa tvrdnjom da se organizacije koje se bave ljudskim pravima, posebno ženskim, često negativno percipiraju u društvu, kumulativno se slaže 46.5% ispitanica.

Grafik 22: Na skali od 1 do 5, gdje je 1 uopšte se ne slažem a 5 u potpunosti se slažem, molim vas ocijenite u kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama: (N: 1006)

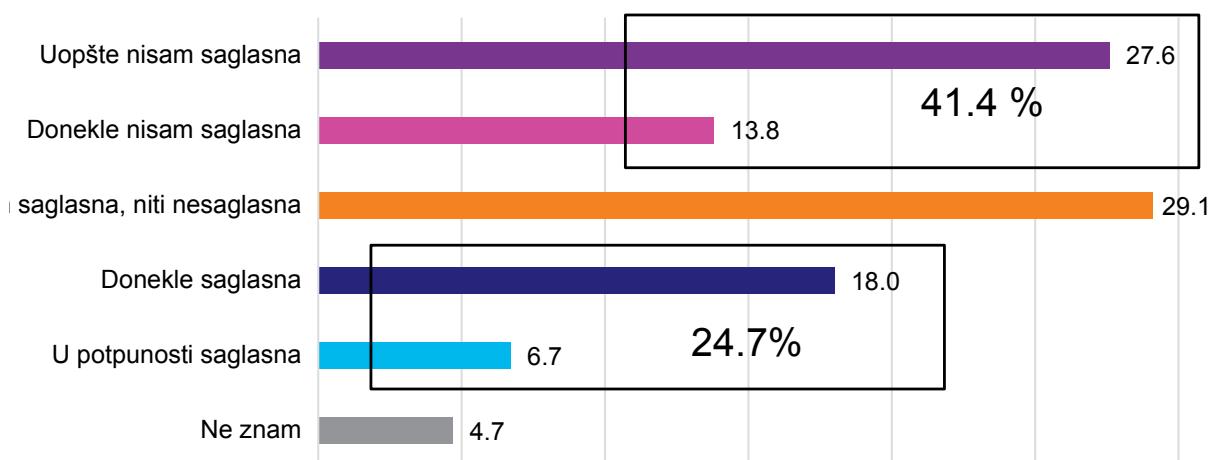
I sagovornice koje su učestvovale u fokus grupama smo pitali da prokomentarišu da li su žene aktivnije u NVO sektoru, i ako je tako koji je razlog. Naime, sagovornice ističu da NVO sektor ženama omogućava da djeluju „iz sjenke“, odnosno da se manje eksponiraju i imaju više prostora da se zalažu za stvari u koje vjeruju. Dodatno, sagovornice pojašnjavaju da im rad u nevladinom sektoru obezbjeđuje i osjećaj satisfakcije jer vjeruju da zapravo doprinose određenoj promjeni, dok neke od sagovornica naglašavaju da se žene osjećaju sigurnije radeći u ovom sektoru.

„Ne znam koja od vas je rekla da djeluju iz sjenke, zaboravila sam, ali mislim da je tako i da ih nevladin sektor u neku ruku štiti. Mislim da nisu, ne eksponiraju se javno, a pokušavaju da djeluju.“ (N6, Danilovgrad, 45, SSS, Nezaposlena)

„Zato što rade iz senke, znate, nisu u centru pažnje, u centru zbivanja. One rade, ali nisu tu, ne izlaze na televiziju, znate, shvatate li vi, nije svejedno, upravo zato, kao što je jedna od učesnica rekla, u skupštini ima par žena koje kaže to što imaju, ostale sede. To je isto kao da pričate sa jednom ili dve nas, a da ostale sede.“ (N2, Bar, 50, SSS, Zaposlena)

„Pa ja mislim da je ženama NVO sektor prihvatljiviji zato što su tu uvijek manje grupe manji broj ljudi i nekako nije toliko medijski ispraćeno tako da one tu mogu da budu nekako slobodnije (...) nekako NVO sektor se ne doživljava kao politička partija tako da kad kažeš neko radi u NVO organizaciji to se računa kao neki posao okej nije isto kao baviš se politikom, ne izlaziš javno ne mora da ti se mjeri svaka riječ što kažeš možeš i da nešto i pogrešiš i ne uradiš kako treba neće biti izložene, ne daj bože nekom ruglu ili bilo šta slično, i to za razliku od politike i gdje se sve, bukvalno svaka riječ može da izazove revolt kod ovog i kod onog zato mislim da zbog toga žena nekako više idu u taj NVO sektor nego u samo samo angažovanju u poli.. u političke partije i eto to otprilike mislim da je to negdje glavni razlog.“ (N3, Mojkovac, 33, BA, Nezaposlena)

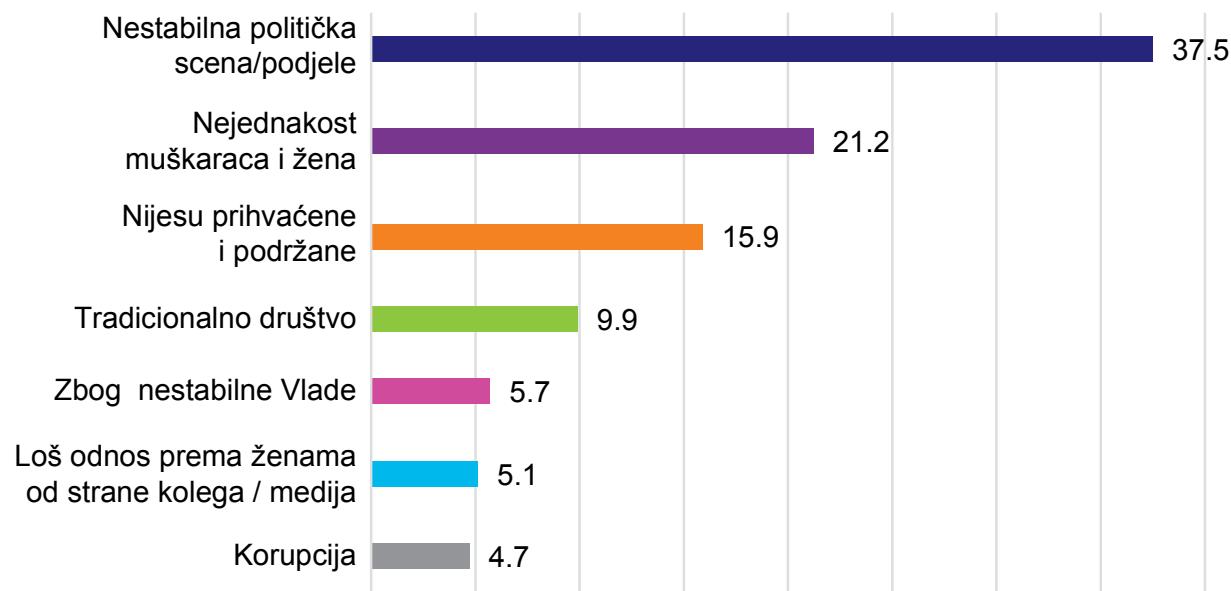
Ispitanicama smo predložili i tvrdnju da je politička atmosfera u Crnoj Gori ohrabrujuća za žene da se politički angažuju, te ih zamolili da odrede u kojoj mjeri se slažu sa datom tvrdnjom. Da politička atmosfera **nije ohrabrujuća** kumulativno misli nešto više od dvije petine ispitanica (41.4%), dok suprotno mišljenje, odnosno da **atmosfera jeste ohrabrujuća**, kumulativno ima skoro četvrtina ispitanica (24.7%).

Grafik 23: Molimo ocijenite u kojoj mjeri se slažete sa datom tvrdnjom: "Politička atmosfera u Crnoj Gori je ohrabrujuća za žene da se politički angažuju" (N: 1006)

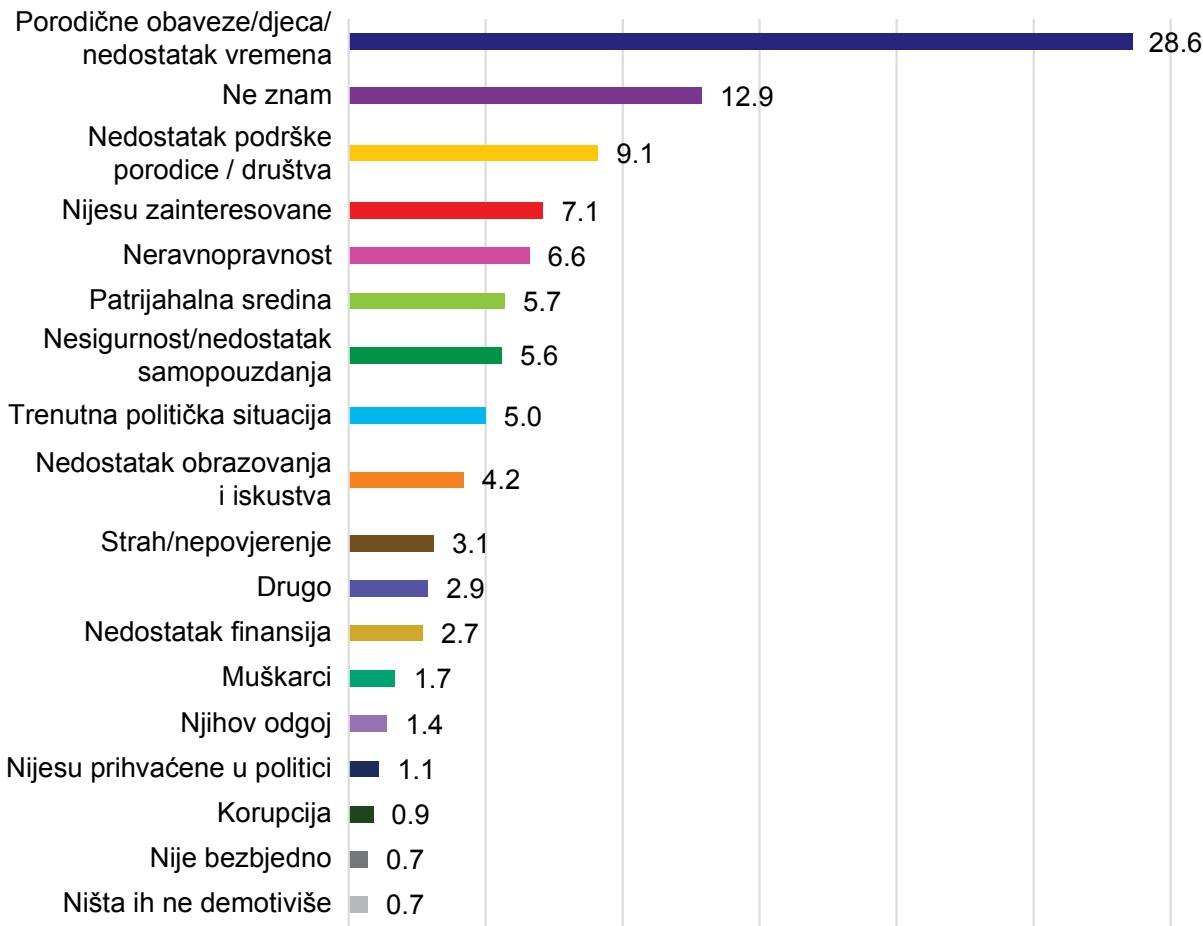
Ispitanice koje uopšte ili djelimično nijesu saglasne sa tvrdnjom, odnosno smatraju da politička atmosfera u državi nije ohrabrujuća za žene, pitali smo da nam, putem otvorenog pitanja, pojasne zašto imaju takav stav.

Skoro dvije petine – 37.5%, smatra da je razlog nestabilna politička scena i podjele u društvu, dok neke od njih objašnjavaju da situacija nije ohrabrujuća ni za muškarce, a tek za žene. Nešto više od petine ispitanica smatra da je razlog rodna neravnopravnost, odnosno da su žene u nezavidnoj poziciji. Dodatno, 15.9% ispitanica smatra da žene nijesu prihvaćene i podržane, što od strane porodice, kolega i društva generalno, te da je politička scena takva da ih odbija i marginalizuje.

Grafik 24: Da li možete ukratko da obrazložite zbog čega to smatrate?
(N: 311) – samo ispitanice koje su ocijenile da uopšte ili donekle nijesu saglasne sa tvrdnjom da je politička atmosfera u državi ohrabrujuća za žene, izuzet odgovor „ne znam“

Nadalje, kroz otvoreno pitanje pitali smo ispitanice koji je glavni izazov/faktor koji demotivše žene u Crnoj Gori da se politički angažuju. Porodične obaveze, djecu i generalno nedostatak vremena kao faktor navelo je 28.6% ispitanica. Nedostatak podrške porodice, društva ili političke partije kao glavni faktor odredilo je 9.1% ispitanica, dok je 7.1% njih kao glavni razlog navelo da nijesu zainteresovane.

Grafik 25: Prema Vašem mišljanju, šta je glavni izazov / faktor koji demotiviše žene da se politički angažuju? (N: 1006)

Nakon otvorenog pitanja, **isto pitanje smo postavili u zatvorenom obliku**, odnosno ponudili smo ispitanicama niz tvrdnji i zamolili da odaberu sve faktore za koje smatraju da demotivisu žene da se politički angažuju. Prvenstveno, primjećujemo da se značajno smanjio procenat ispitanica koje su odabrale odgovor „ne znam“, u odnosu na prethodno pitanje.

Grafik 26: Molimo vas da izaberete sve izazove/faktore za koje smatrate da demotivisu žene da se politički angažuju u Crnoj Gori? (N: 1006)

Dodatno, 66.4% ispitanica kao jedan od faktora odabralo je kućne i porodične obaveze, dok je 53.8% odabralo nedostatak podrške porodice.

Nadalje, ispitanice smo, ponovo u vidu otvorenog pitanja, zamolili da navedu koja su to eventualna rješenja za prevaziđenje pomenutih izazova. Njih 29.4% je ocijenilo da ne zna, ili pak nije dalo odgovor na pitanje. Dodatno, podršku okruženja kao rješenje navelo je 10.6% ispitanica.

Grafik 27: Prema Vašem mišljenju, koje je najbolje rješenje za prevazilaženje ovog izazova? (N: 1006)

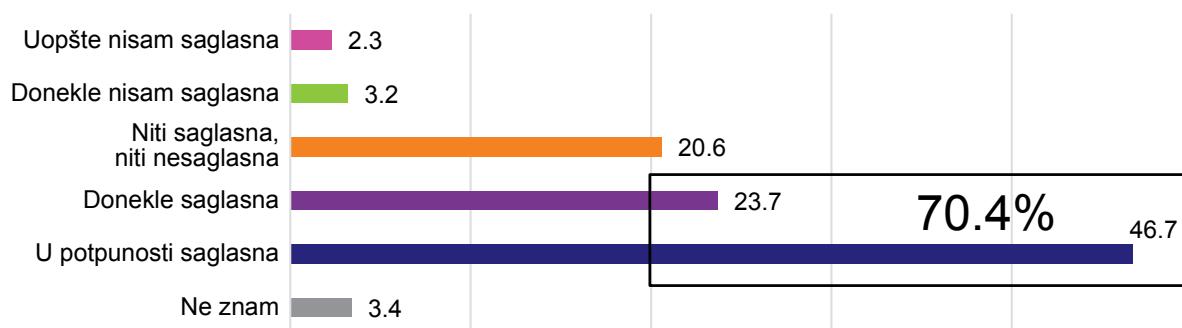
Sagovornice sa fokus grupa pomenule su **značaj izgradnje infrastrukturne podrške ženama**, te da bi ista poboljšala njihovo uključivanje i politički angažman. Objasnile su kako je pandemija pokazala da nedostaju osnove infrastrukturne podrške, odnosno kako nedostaje produženi boravak za djecu, vrtići i dnevni centri, te da to primorava jednog od roditelja, najčešće ženu, da ostaje kući. Pomenut je i boravak za djecu u poslovnim prostorima, te da bi takva uređenja značajno pomogla ženama.

“A infrastruktura znači, evo sada smo u vrijeme korone vidjeli koliko nam nedostaje ta infrastruktura nemamo produžene boravke nemamo vrtiće rade u popodnevnim smjenama ko će prije da dođe posle najčešće su muškarci ti i koji ostaju na nekim sastancima na partijskim sastancima na poslovne puteve idu iz tog razloga imaju mnogo veća primanja zašto muškarci i žene na istom poslu ima muškarac duplo veću platu žena prima nižu platu zato što on ide na seminare na obuke na studijska putovanja na sastanke posle posla žena ide da se bavi kućom djecom i porodicom.“
(N1, Bijelo Polje, 53, VSS, Zaposlena)

.....

Interesovalo nas je i koliko ispitanice smatraju da žene učešćem u javnom životu mogu napraviti promjene, te smo ih zamolili da ocjene u kojoj mjeri su saglasni sa takvom tvrdnjom. Naime, **kumulativno 70.4%** ispitanica smatra da žene mogu napraviti stvarnu promjenu svojim učešćem, dok suprotan stav im 5.5% žena. Dodatno, **20.6%** ispitanica je ocijenilo da niti jesu niti nisu saglasne sa tom tvrdnjom, te se nalaze po stavu između dvije prethodno pomenute grupe.

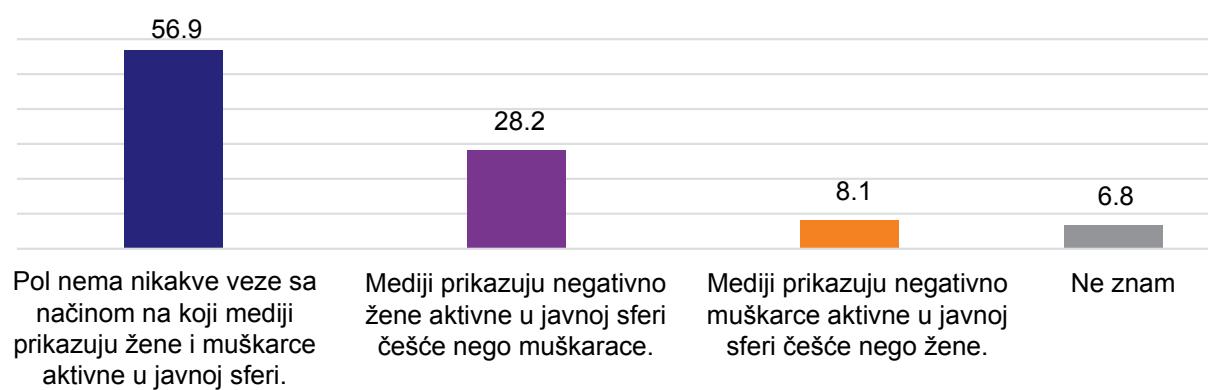
Statistički značajne razlike postoje u odnosu na obrazovanje, prihode, te regiju iz koje ispitanice dolaze. Naime, **obrazovanje, kao i ispitanice sa većim prihodima** češće smatraju da učešće žena stvara promjenu. Dodatno, **75.6%** ispitanica iz centralne regije, u odnosu na **70.4% sa sjevera i 61.6% žena sa juga**, vjeruje da žene mogu kreirati promjenu svojim učešćem u političkom životu Crne Gore.

Grafik 28: U kojoj mjeri ste saglasni sa sljedećom tvrdnjom: „Žene mogu da naprave stvarne promjene u društvu učestvujući u javnom životu“? (N: 1006)

Nerijetki su primjeri negativnog prikazivanja žena iz političkog života Crne Gore od strane određenih medija u zemlji. S tim u vezi, željeli smo setom pitanja ispitati stavove ispitanica o tome kako su žene aktivistkinje i političarke predstavljene.

Zamolili smo ispitanice da ocijene sa kojom od tri navedene tvrdnje su najviše saglasne. Da pol nema nikakve veze sa načinom na koji mediji prikazuju aktere u javnoj sferi smatra 56.9% ispitanica. Sa druge strane da mediji prikazuju češće žene negativno smatra 28.2% ispitanica.

Grafik 29: Molimo da navedete sa kojom od sljedećih izjava ste najsaglasniji: (N: 1006)

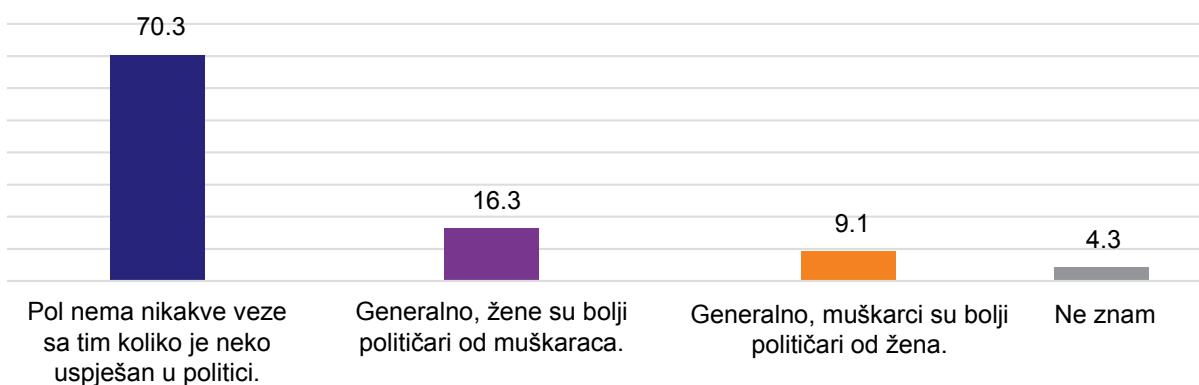
Interesovalo nas je kako ispitanice percipiraju ophođenje *Meme* stranica prema ženama u odnosu na muškarce. Vidimo da su procenti slični kao i kod prethodnog pitanja kada smo se bavili medijima. Naime, **54.6% ispitanica smatra da pol nema veze sa načinom kako Meme stranice targetiraju aktere na javnoj sceni**. Sa druge strane, 29.1% ispitanica smatra da su žene češće meta ovakvih stranica, u odnosu na muškarce. Dodatno, ispitanice sa sjevera češće u odnosu na ostale ispitanice dijele ovaj stav – 32.4% (kao i jednak procenat ispitanica sa juga i iz centra – 27.8%).

Grafik 30: Molimo da navedete sa kojom od sljedećih izjava ste najsaglasniji: (N: 1006)

Kada je u pitanju uspješnost u politici, 70.3% ispitanica je mišljenja da pol nema nikakve veze sa tim koliko je neko uspješan u politici. Dodatno, 16.3% posto ispitanica smatra da su žene uspješnije, dok 9.1% smatra da su to ipak muškarci.

Kada je u pitanju regija iz koje ispitanice dolaze, uviđamo određene statistički značajne razlike. Naime, da pol nema nikakve veze sa uspješnošću u politici češće smatraju ispitanice iz centralne (77.4%) i južne regije (71.2%), u odnosu na 59.1% ispitanica sa sjevera. Dodatno, da su žene bolji političari smatra 21.3% ispitanica sa sjevera, u odnosu na nešto niže procente žena iz druge dvije regije – 17.8% ispitanica sa juga i 12.1% iz centralne regije.

Grafik 31: Molimo da navedete sa kojom od sljedećih izjava ste najsaglasniji: (N: 1006)

I sa sagovornicima smo tokom fokus grupa govorili na ovu temu. Većina se slaže sa tvrdnjom da su mediji često strožiji prema ženama u politici, kroz brojne objave koje komentarišu prvenstveno njihov izgled, oblačenje i slično, do toga da znaju biti dosta surovi u komentarisanju njihovog rada.

Dodatno, neke od sagovornica navode kako bi mediji mogli imati pozitivnu ulogu u promovisanju rodne ravnopravnosti, ali pak mnogi to ne čine, već biraju put objektivizacije žena u medijima.

“(...) Sjetila sam se kad nam je nova Vlada došla, jedan od najčitanijih, najčitanija novina, najčitaniji portal, objavio i komentarisao šta je koja političarka, ne političar, nego šta je koja članica Vlade nosila. I žene su na tim mème stranicama dosta više targeritarne u smislu, koliko sam ja primijetila makar, u smislu toga šta rade. Svi se sjećamo, da sad ne podsjećam previše, kako je ministarka Bratić prošla, ko je ono još bio, znam da je bila suprotna opcija, neko iz DPS-a, u jednom ne lijepom svijetu su ih prikazali samo zato što su žene, tako da čini mi se da su žene malko češće kritikovane zbog svojih fizičkih osobina (...)”

(N5, Podgorica, 27, Spec, Zaposlena)

“Smatram da zaista naši mediji, čast izuzecima, kad nešto nemamo prečerano normalne medije, novinare, čast izuzecima, opet, da se ko ne nađe uvrijeden. Smatram da je za jednu medijsku kuću, ili kako god, portal, šta god, kako god da ga nazovemo, baš dno dan objaviti fotografiju i tekst sa natpisom “ministarka se sazula u kabinetu dok je dočekivala nekog tamo xyz osobu”. Nešto ne vidim da se to ikad pomenulo za bilo kog muškog predstavnika bilo koje političke partije. Smatram da je to zaista, što se medija tiče, očaj, blaga katastrofa. I million puta sam rekla, zastiđe novinarskog, jednog jako lijepog poziva. Mi smo definicija kako to ne treba da se radi u jednoj državi.“

(N4, Podgorica, 29, BA, Zaposlena)

Zaključci

U namjeri da prikažemo sliku, odnosno **stepen građanskog i političkog aktivizma** ispitanica u istraživanju, važno je napomenuti niz značajnih podataka o učesnicama. Skoro petina je dio političke partije (19.8%). Ipak, svega 7.9% ispitanica okarakterisalo je sebe kao uključene u politički život. Razlika u ovim procentima može se objasniti time da određeni procenat žena samo posjeduje člansku kartu iz određenog razloga, ali da one zapravo nijesu uključene u politički život. U prilog tome ide i činjenica da svaka šesta članica partije tvrdi da nije zainteresovana za politiku, te se **postavlja pitanje motivacije za učlanjenje** ako to nije interesovanje za politiku.

Dodatno, **32.0% ispitanica sebe vidi kao politički aktivne građanke** što može podrazumijevati različite načine djelovanja, od članstva u partiji i aktivnog djelovanja, do aktivizma u vidu potpisivanja peticija, učešća na protestima i slično. O aktualnim političkim dešavanjima se **svakodnevno informiše 27.8% ispitanica**, a svega 23.9% u potpunosti razumije trenutna politička dešavanja. Nešto **više od petine ispitanica (22.2%) je kontaktirano od strane neke političke partije** ili kandidata u posljednjih 12 mjeseci, i to najčešće putem telefona (81.8%).

Kao najčešći **oblici aktivizma** žena prikazuju se glasanje na izborima (87.1%), zatim potpisivanje peticije (41.1%), kao i dijeljenje stavova na društvenim mrežama (30.2%). Izmjereni ukupan **indeks političke participacije** ispitanica iznosi 0.21 na skali od 0 do 1, gdje skor 0 označava da nisu učestvovali ni u jednoj od navedenih aktivnosti, dok skor 1 označava da su učestvovali u svim aktivnostima koje su korištene za kreiranje indeksa.

Ispitujući **moguće uticaje na građanski i politički angažman** ispitanica, fokusirali smo se na uticaje okoline, odrastanja i porodice, političke atmosfere i slično.

Podaci pokazuju da najveći procenat ispitanica **glasa isto ili slično kao i njihov partner (73.3%)**, zatim isto ili slično kao njihova majka (71.8%), te otac (69.4%). Najveći proce-

nat ispitanica ne zna kako glasa njihov poslodavac, dok 27.3% glasa isto kao i njihov nadređeni.

Ispitanice koje su u djetinjstvu/mladosti razgovarale sa roditeljima o politici, te čiji su roditelji voljeli da prate aktuelna politička dešavanja, češće ocjenjuju da su danas politički aktivne, kao i da su članice političkih partija, u odnosu na one ispitanice koje nijesu imale navedenu situaciju u porodici (nijesu razgovarale o politici i roditelji im nijesu bili toliko informisani). Procenat ispitanica čiji su **roditelji bili (ili su i dalje) članovi političke partije**, a danas su i same aktivne i članice su partija, veći je u odnosu na procenat ispitanica iz ove grupe čiji roditelji nijesu na ovaj način aktivni.

Ispitanice smo direktno pitali i da li su naišle na ohrabrvanje od strane roditelja kada je u pitanju politički aktivizam. Da ih **nijesu niti ohrabrivali niti obeshrabrivali da budu politički aktivne navelo je 71.9% ispitanica**. Kumulativno je donekle ili potpuno ohrabreno 9.7% ispitanica, dok je kumulativno donekle ili potpuno obeshrabreno 12.7% ispitanica.

Svega 9.7% ispitanica je ohrabrvano od strane porodice kada je u pitanju politički aktivizam, dok 71.9% nijesu niti ohrabrivane niti obeshrabrivane.

Dva važna pravca koja treba uzeti u obzir pri **analizi percepcija žena o mogućnostima uključivanja u politički život** Crne Gore jesu šta žene motiviše, ili bi ih motivisalo da se uključe u politički život, i sa druge strane, šta ih demotiviše ili odbija od tog uključivanja.

Ako posmatramo **izvore motivacije za uključivanje**, 67.4% ispitanica je ocijenilo da ih ništa ne bi motivisalo da se uključe. Ostatak procenata je ravnomjerno raspoređen na veliki broj izvora motivacije, poput toga da bi ih npr. motivisalo to što bi doatile posao (6.4%) ili novac (5.3%). Ove odgovore smo dobili putem otvorenog pitanja, odnosno pitanja gdje su same ispitanice navodile izvore motivacije. Dakle, na osnovu ovog pitanja bi mogli zaključiti da ne postoji određeni motivacioni faktor koji je dominantan među ispitanicama i koji bi ih podstakao da se politički aktiviraju.

Ipak, u sklopu drugog pitanja smo ispitanice pitali u kojoj mjeri bi ih **povećanje procenata žena na odlučujućim pozicijama** motivisalo da se uključe u političke aktivnosti, i tu smo dobili procenat od 40.1% ispitanica koje bi bile motivisane time. Ovakve komentare smo dobili i u okviru kvalitativnog dijela istraživanja, odnosno tokom fokus grupa. Naime, sa-govornice su takođe navele da je potrebno da žene budu više prisutne na javnoj sceni, kako bi motivisale druge žene, posebno mlade žene, i pokazale im da je politika takođe mjesto i za njih. Istražujući oblasti koje interesuju ispitanice, interesovanja su pretežno skoncentrisana na par oblasti, i to: uspostavljanje mira i pravde, obrazovanje, zdravstvena zaštita, ljudska prava i ekonomija.

Sa druge strane, važno je pogledati **faktore koji demotivišu žene** da se politički aktiviraju. Kada govorimo o **političkoj atmosferi** u Crnoj Gori, nešto **više od dvije petine ispitanica smatra da je atmosfera djelimično ili veoma obeshrabrujuća za žene**. Jasniju sliku u ovakvoj situaciji dobijamo pojašnjenjima da su razlozi nestabilna politička scena i podjele u društvu (koja nije ohrabrujuća ni za žene ni za muškarce), te rodna neravno-pravnost i nedovoljna prihvaćenost žena u javnom životu.

Ako pogledamo faktore, mimo političke atmosfere, pominju se i porodične obaveze, djeca i generalno nedostatak vremena (navodi 28.6% ispitanica). Nešto što je takođe posebno naglašeno, što kroz kvantitativni dio istraživanja tako i kroz fokus grupe, jeste podrška porodice i okoline, odnosno nedostatak iste. Dodatno, **54.1% ispitanica smatra da jasna podjela rodnih uloga u crnogorskom društvu odvraća žene od učešća u političkim aktivnostima**. Da ponudi rješenja nije bila u mogućnosti petina ispitanica, dok je ostatak procenata raspoređen na brojna rješenja koja mogu doprinijeti boljem statusu žena u politici i njihovoj uključenosti: podrška okruženja, edukacija, ekonomsko osnaživanje, infrastrukturna podrška (vrtići, dnevni boravci za djecu u poslovnim centrima

i slično). Takođe, više od polovine ispitanica (52.6%) smatra da je potrebno mijenjati izborni zakon zarad povećanja broja žena u političkom životu.

Aktivnost žena u NVO sektoru bila je posebna tema koja se provukla kako kroz kvantitativni, tako i kvalitativni dio istraživanja. Ispitanice (njih 42.4%) smatraju da su **žene češće aktivne u ovom sektoru**, a razlozi koje navode su brojni (tradicionalno društvo koje nalaže da ženama nije mjesto u politici, te one biraju NVO sektor; lakše dolaženje do posla; sigurnost i manja eksponiranost i slično). Posebno je naglašeno da žene unutar NVO sektora mogu da djeluju „iz sjenke“, tj. da se ne moraju toliko javno eksponirati i imaju veću sigurnost i više mogućnosti za djelovanje.

Konačno, važan dio priče o ženama u politici, posebno kada je Crna Gora u pitanju, jeste i uticaj medija. Nešto više od četvrtine ispitanica (28.2%) smatra da mediji češće prikazuju žene negativno, u odnosu na muškarce sa političke scene. Približno isti procenat ispitanica (29.1%) smatra da su političarke češće od političara meta Meme stranica. Veliki broj primjera negativnog ophođenja medija i Meme stranica prema ženama iz politike navele su sagovornice fokus grupe, od toga kako se njihov fizički izgled češće komentariše, do navođenja konkretnih objava i incidenata u medijima.

Ipak, nakon svega, valja naglasiti da čak 70.4% ispitanica vjeruje da žene mogu napraviti stvarnu promjenu svojim učešćem u političkom životu.

Aneksi

Aneks 1 – Vodič za fokus grupe

Bilješke za Moderatora/ku :

Moderator/ka treba da naglasi da je važno da učesnici i učesnice govore slobodno i otvoreno. Razgovor bi trebalo biti što slobodniji i spontaniji. Moderator/ka takođe može pomoći učesnicima i učesnicama ako im je potrebna pomoć da započnu. Međutim, moderator treba da dozvoli učesnicima i učesnicama da u početku spontano odgovore.

Moderator bi trebao da cilja ka dobijanju konkretnih i detaljnih odgovora kroz ispitivanje dodatnih pitanja, kao i da podstiče iskrenu razmjenu mišljenja među učesnicima i učesnicama. Važno je da moderator vodi grupnu diskusiju, a ne grupni intervju.

1. Uvod

Predstavljanje moderatora/ke i učesnika (zamolite ih da koriste samo ime ili nadimak kako bi zaštitili svoju privatnost).

Objašnjenje svrhe grupe: Pozvali smo vas danas da bi diskutovali o **aktivizmu žena u Crnoj Gori, te faktorima koji pogoduju njihovom društvenom angažmanu**.

Objašnjenje upotrebe materijala: Na osnovu onoga što kažu biće napisan izvještaj. Koristićemo ono što kažete u izvještaju, ali ništa što kažete neće biti povezano sa vašim ličnim identitetom, s tim u vezi molimo vas da govorite slobodno i otvoreno.

Objašnjenje "pravila" diskusije:

- Budite kritički nastrojeni – konstruktivna kritika i negativne ocjene su jednako važne kao i pozitivni komentari i riječi hvale,
- Probajte da ne govorite svi u glas – jedna po jedna osoba bi trebala govoriti,
- Budite što je moguće konkretniji sa konkretnim primjerima gdje god je to moguće.

2. Definisanje pojmova

- Šta za Vas predstavlja riječ aktivizam?

Objašnjenje: Aktivizam se sastoji od nastojanja da se promovišu, ometaju, usmeravaju ili intervenišu u društvenu, političku, ekonomsku ili ekološku reformu sa željom da se promene u društvu ostvare prema većem dobru.

- Koje oblike aktivizma znate?

Objašnjenje: Oblici aktivizma se kreću od izgradnje mandata u zajednici, podnošenja peticija izabranim zvaničnicima, vođenja ili doprinosa političkoj kampanji, povlašćenog pokroviteljstva (ili bojkota) preduzeća i demonstrativnih oblika aktivizma poput skupova, marševa, štrajkove, zasjede ili štrajkove glađu.

3. Žene, aktivizam, participacija

- Kada govorimo o glasanju na izborima, potpisivanje peticije, učešće u protestima i slično, koliko mislite da se ljudi u CG aktiviraju na ovom polju? Koliko se žene u Crnoj Gori aktiviraju u ovoj sferi i da li za njih postoje neke prepreke?
- Kada govorimo o direktnom učešću žena u politici, poput članstva u partijama, učešće u mitinzima, kampanjama, do kandidovanja i učešća u javnom životu, koliko mislite da su žene u Crnoj Gori aktivne?
- Šta su potencijalne prepreke? Da li postoji nešto što ih demotiviše?
- Na koji način povećati učešće žena u političkim partijama? Imate li predloge?
- Šta bi Vas ili žene u CG podstaklo/motivisalo da se uključite u politički život?
- Zašto su žene aktivnije u NVO sektoru nego u politici?
- Koliko mislite da okolina u kojoj žena živi utiče na njenu odluku da bude ili ne bude politički aktivna? (uticaj prijatelja, djece, supruga, porodice, kolega sa posla)
- Koliko mislite da sredina u kojoj je žena odrasla utiče na to koliko će se aktivirati u svim sferama koje smo pominjali? Koliko mislite da postojeće rodne uloge u našem društvu utiču na to da li će se žena baviti aktivizmom ili se uključiti u politički život? (**pitati za stavove poput toga da žene nemaju vremena time da se bave, da treba da se brinu o djeci, da nijesu edukovane ...**)
- Pitati šta je češće – da žene neće da budu politički aktivne (plate u politici su male, politika je ružna djelatnost) ili ne mogu/ne stižu?
- **Da li su mediji strožiji prema političarkama nego prema političarima? Nавести ih na priču o medijima koji često žene sa javne scene na ružan način predstavljaju u javnosti, pojava meme-ova koji diskredituju političarke/aktivistkinje i slično. Vidjeti šta misle o tome.**

4. Informisanje

- Koji su Vaši glavni kanali informisanja? Kako vi dobijate informacije o svakodnevnim temama, o političkoj sceni?
- Kako Vi formirate stavove o politici? Kome su Vaši stavovi sličniji – roditeljima (ako da kojem roditelju, da li ocu), suprugu, društvu?
- Da li posebno pratite neku aktivistkinju/političarku i njeni djelovanje?

5. Završne riječi

Da li postoji nešto što biste dodali a da je vezano za današnju temu? Dodatni komentari/sugestije/kritike?

Zahvaliti se i završiti diskusiju.

Aneks 2 - Profil učesnica fokus grupe

FG	Kod	Grad	Godine	Obrazovanje	Etnička pripadnost	Radni status
Jug	N1	Bar	37	SSS	Srpkinja	Zaposlena
Jug	N2	Bar	50	SSS	Crnogorka	Zaposlena
Jug	N3	Bar	29	Spec	Crnogorka	Nezaposlena
Jug	N4	Kotor	35	Spec	Crnogorka	Zaposlena
Jug	N5	Bar	37	BA	Crnogorka	Nezaposlena
Jug	N6	Ulcinj	47	VSS	Albanka	Zaposlena
Jug	N7	Herceg Novi	23	BA	Srpkinja	Nezaposlena
Centar	N1	Nikšić	20	SSS	Srpkinja	Nezaposlena
Centar	N2	Podgorica	32	BA	Crnogorka	Zaposlena
Centar	N3	Podgorica	52	BA	Srpkinja	Nezaposlena
Centar	N4	Podgorica	29	BA	Crnogorka	Zaposlena
Centar	N5	Podgorica	27	Spec	Crnogorka	Zaposlena
Centar	N6	Danilovgrad	45	SSS	Crnogorka	Nezaposlena
Centar	N7	Podgorica	21	SSS	Crnogorka	Nezaposlena
Centar	N8	Cetinje	24	BA	Srpkinja	Zaposlena
Sjever	N1	Bijelo Polje	53	VSS	Muslimanka	Zaposlena
Sjever	N2	Bijelo Polje	37	SSS	Bošnjakinja	Nezaposlena
Sjever	N3	Mojkovac	33	BA	Srpkinja	Nezaposlena
Sjever	N4	Gusinje	24	BA	Bošnjakinja	Nezaposlena
Sjever	N5	Bijelo Polje	25	MA	Crnogorka	Nezaposlena

Westminster Foundation for Democracy (WFD) is the UK public body dedicated to supporting democracy around the world. Operating internationally, WFD works with parliaments, political parties, and civil society groups as well as on elections to help make countries' political systems fairer, more inclusive and accountable.

www.wfd.org

[@WFD_Democracy](https://twitter.com/WFD_Democracy)

[@WestminsterFoundation](https://www.facebook.com/WestminsterFoundation)

WFD

Westminster Foundation for Democracy
is an executive Non-departmental
Public Body sponsored by the Foreign,
Commonwealth & Development Office.

Foreign, Commonwealth
& Development Office